

Univerzita Pardubice

Filozofická fakulta

Tradiční lidová kultura v Sedlácích Władysława Reymonta

Bakalářská práce

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2019/2020

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Monika Vlčková**
Osobní číslo: **H18505**
Studijní program: **B7310 Filologie**
Studijní obor: **Slavistická studia zemí Evropské unie (dvouoborové): Polština
Historie (dvouoborové)**
Téma práce: **Tradiční lidová kultura v Sedlácích Władysława Reymonta**
Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Zásady pro vypracování

Autorka práce se bude zabývat vyhledáváním a vedenou na základě odborné etnografické literatury analýzou lidových zvyků popsaných ve čtyřdílném románů Sedláci od Władysława Reymonta. Tyto zvyky budou rozdělené do dvou zásadních okruhů, a to 1. zvyků spojených s průběhem lidského života a rodinným životem (narození dítěte, svatba, smrt a pohřeb) a 2. zvyků spojených s ročním cyklem a životem společnosti, v tom také s náboženskými svátky, jako jsou Vánoce, Velikonoce.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

REYMONT, Władysław Stanisław. Sedláci. Díl 1-4. Překlad Čeněk Srový. Praha 1951. TATAROWSKI, Lesław, Człowiek – kultura – sacrum : o chłopach Reymonta, Wrocław 2002. PEŁKA, Leonard J. Polski rok obrzędowy: Tradycje i współczesność. Warszawa 1980. MOSZYŃSKI, Kazimierz. Kultura ludowa Słowian. Warszawa 1967-1968. 3 sv. MACEK, Josef, ed. Československá vlastivěda. Díl 3, Lidová kultura. Praha 1968. BIERNACKA, Maria, ed. Etnografia Polski: Przemiany kultury ludowej. T. II. Wrocław 1981.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Gabriela Maria Gańczarczyk, PhD.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2020**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2021**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Práci s názvem Tradiční lidová kultura v Sedlácích Władysława Reymonta jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 9.6. 2021

Monika Vlčková

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala vedoucí práce Mgr. Gabriele Marii Gańczarczykové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a čas, který mi v průběhu psaní bakalářské práce věnovala. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat své rodině, která mi byla po celou dobu psaní velkou oporou.

ANOTACE

Bakalářská práce je zaměřena na téma tradiční lidová kultura v *Sedlácích* od Władysława Reymonta. V práci je popsána rekonstrukce života významného spisovatele. Práce analyzuje lidové zvyky popsané ve čtyřdílném románu *Sedláci* a srovnává je s etnografickou literaturou zaměřenou na popis zvyků a pověr na území Polska a v jiných slovanských oblastech. Není opomenuto základní pojmosloví týkající se problematiky lidové kultury. Práce se věnuje rodinným a výročním zvykům, které se praktikovaly na přelomu 19. a 20. století ve venkovském prostoru. Cílem bakalářské práce bylo porovnat zvyky a tradice objevující se v díle *Sedláci* se zvyky a tradicemi vyskytující se na evropském území.

KLÍČOVÁ SLOVA

Władysław Reymont, lidová kultura, román *Sedláci*, rodinné a výroční zvyky, tradice

TITLE

Traditional Folk Culture in The Peasants by Władysław Reymont

ANNOTATION

This bachelor's thesis focuses on the motif of traditional folk culture in the novel *The Peasants* by Władysław Reymont. A reconstruction of the life of this Nobel Prize-winning novelist is described in this work. This work analyses folk traditions depicted in the four-volume novel *The Peasants* and compares them with ethnographic literature focused on the description of customs and myths found in Poland and other Slavic regions. The thesis includes basic terminology used to refer to issues of folk culture. This thesis deals with family traditions and annual ceremonies practised in rural areas at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. The main goal of the thesis is to compare the customs and traditions described in the novel *The Peasants* with the customs and traditions found in Europe.

KEYWORDS

Władysław Reymont, folk culture, novel *The Peasants*, family customs and annual ceremonies, traditions

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 Władysław Stanisław Reymont.....	11
1.1 Život.....	11
1.2 Młoda Polska.....	12
1.3 Tworba.....	14
1.3.1 Komediantka a Fermenty.....	14
1.3.2 Ziemia obiecana.....	15
1.3.3 Sprawiedliwie.....	15
1.4 Sedláci.....	16
1.5 Nobelova cena.....	18
1.5.1 Kandidáti na Nobelovu cenu v roce 1924.....	20
1.5.2 Stefan Żeromski.....	20
1.5.3 Spory o udělení Nobelovy ceny.....	21
2 Základní pojmosloví.....	24
3 Zvyky a tradice.....	28
3.1 Rodinné zvyky a tradice.....	30
3.1.1 Matka a dítě.....	30
3.1.1.1 Těhotenství.....	30
3.1.1.2 Narození dítěte.....	31
3.1.1.3 Rané dětství.....	32
3.1.1.4 Křest.....	33
3.1.2 Přejít do dospělosti.....	34
3.1.2.1 Námluvy.....	34
3.1.2.2 Svatba.....	35
3.1.2.3 Smrt.....	36
3.1.2.4 Pohřeb.....	37
3.2 Výroční zvyky a tradice.....	38
3.2.1 Škubání peří.....	39
3.2.2 Přástky.....	39
3.2.3 Štědrý večer.....	40
3.2.4 Masopust.....	42
3.2.5 Velikonoce.....	43
3.2.6 Slavnost Těla a Krve Páně.....	45

3.2.7	Podzimní povinnosti (svatý Michal).....	45
3.2.8	Dušičky	45
3.2.9	Hromnice	46
4	Sedláci	47
4.1	Rodinné zvyky	47
4.1.1	Námľuvy.....	47
4.1.2	Svatba.....	47
4.1.3	Smrt.....	49
4.2	Výroční zvyky	52
4.2.1	Obírání zelí a škubačky.....	52
4.2.2	Přástky	52
4.2.3	Štědrý večer	53
4.2.4	Masopust.....	54
4.2.5	Velikonoce	55
4.2.6	Slavnost Těla a Krve páně	57
4.2.7	Jarmark.....	58
4.2.8	Dušičky	59
4.2.9	Hromnice	60
	ZÁVĚR	61
	RESUMÉ	63
	SEZNAM LITERATURY	65

ÚVOD

Ve své práci se zabývám vyhledáváním a vedenou na základě odborné literatury analýzou lidových zvyků popsanych ve čtyřdílném románu *Sedláci* od Władysława Reymonta. Práce je rozdělena do čtyř základních kapitol interpretující nejdůležitější aspekty tématu.

V první kapitole se věnuji biografii Władysława Reymonta, který se stal jedním z nejdůležitějších autorů v historii polské literatury a hlavních představitelů realismu s prvky naturalismu v próze. Jeho tvorbu řadíme do hnutí Mladé Polsko, mezi jehož základní rysy patřilo kritizování kultury vrcholné měšťanské éry. Autorova díla představují jeho schopnost postřehnout a následně popsat dění, které se kolem něj odehrávalo. Jedním z nejvýznamnějších momentů spisovatelova života bylo obdržení Nobelovy ceny v roce 1924. V této kapitole rozebírám okolnosti předcházející této události, včetně jeho hlavních protikandidátů, jako byl Stefan Żeromski. V této části jsem především čerpala informace z knihy polského literárního kritika a historika, publicisty, prozaika a dramatika Wilhelma Feldmana s názvem *Současná literatura polská*, která je zaměřena na vrcholné období moderní polské literatury v období Mladé Polsky na přelomu 19. a 20. století. Dalším zdrojem je kniha *Polsko literární: o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli* od českého literárního historika a teoretika Františka Všetického.

Ve druhé kapitole se zabývám základním pojmoslovím, jenž souvisí s lidovou kulturou. Nejdříve definuji obecně lidovou kulturu a slovo lid, neboť z něho vychází lidová tradice. Pro lepší orientaci zde popisuji vnímání magie a její základní myšlenky z antropologického a psychologického pohledu. Pověra je dalším pojmem, s kterým se v této kapitole setkáváme, neboť její definice není tak jednoduchá, jak se na první pohled může zdát. Druhou kapitolu uzavírám pojmem lidová kultura a jejími charakteristickými rysy. Pro co nejlepší porozumění dané tematiky jsem využila informace z 2. a 3. dílu knihy *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, jejímž autorem je Stanislav Brouček a Richard Jeřábek. Encyklopedie se soustřeďuje na tradiční kulturu za pomoci abecedně seřazených hesel.

Ve třetí kapitole obecně definuji zvyky a tradice a následně je podrobněji popisuji v rodinném cyklu vyskytující se v Malopolské oblasti. Pokud jde o výroční zvyky a tradice, zaměřuji se na oblast Slezska. V rámci popisu rodinných zvyků a tradic zde zmiňuji těhotenství, narození dítěte, rané dětství a křest i přesto, že se v samotném románě neobjevují anebo jsou pouze okrajově zmíněny, ale zároveň patří mezi důležité okamžiky rodinného života a bez nich

by tento popis nebyl kompletní. Dále popisují zvyky a tradice během námluv, svatby, smrti a pohřbu, které se již v románě objevují. V rámci popisu zvyků a tradic výročních jsem se zaměřila pouze na ty, které se v knize vyskytují. V této kapitole jsem si za hlavní zdroj vybrala knihu *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej: Studium wsi Niegoszowice w województwie krakowskim* od literární vědkyně Krystyny Kwaśniewiczové a knihu *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku* od polského badatele folkloru Jerzyho Pośpiecha. Z obou knih se dozvídáme o rodinných a výročních zvycích a tradicích v různých oblastech Polska.

V závěrečné kapitole kladu důraz na zvyky a tradice popsané v samotné knize *Sedláci* a následně je porovnávám s informacemi získanými ve třetí kapitole. Mimo jiné dodávám různé poznámky týkající se obecně slovanské lidové kultury. Hlavním zdrojem informací pro tuto kapitolu se mi stal čtyřdílný román *Sedláci* od zmiňovaného spisovatele Władysława Reymonta, který jsem měla k dispozici v české verzi. Dalším důležitým zdrojem byla kniha *Kultura ludowa Słowian, 2. część, Kultura duchowa* od polského etnografa a slavisty Kazimierze Moszyńskiego. V knize jsou obsaženy znalosti úctívání a víry, které autor získal nejen za pomoci přečtené rozsáhlé literatury, ale také díky svému dukladnému terénnímu výzkumu, jenž sám podnikl na území dnešního Polska, Běloruska a na Ukrajině.

1 Władysław Stanisław Reymont

1.1 Život

Polský prozaik Władysław S. Reymont se narodil 7. května 1867 do zemědělské rodiny v polské vsi Kobile Wielkie. Vlastní jméno Rejment si později změnil na Reymont z důvodu ochrany před možnými problémy s ruskou cenzurou.¹ Ve svém mládí byl mimořádně aktivním a živelným chlapcem.² Ve studiu zalíbení nenašel a pokusy přizpůsobit ho nějaké praktické profesi byly také neúspěšné. Jediné jeho dosažené vzdělání bylo v oboru krejčího.³ V osmnácti letech opustil domov a přidal se ke kočující herecké společnosti. Toužil se stát hercem, ale neměl dostatek talentu, a proto hrál pouze epizodické role.⁴ Chudoba ho nakonec donutila vrátit se domů. Díky rodinnému úsilí získal práci podřadného důstojníka na malém nádraží, ale jednotvárnost služby a nedostatek sociálních kontaktů ho ubíjely natolik, že brzy skončil. Trpěl úzkostmi a potýkal se s problémy přizpůsobování se normálním životním podmínkám. Žádná práce ho nenaplňovala natolik, aby u ní zůstal delší dobu. Pokusil se i o noviciát v Częstochovském klášteře, ale nakonec se vrátil zpět k profesi u dráhy.⁵ Na výše zmíněném nádraží během živoření mezi „strašnými lidmi“, jak po mnoha letech definoval své společníky, v dusivé atmosféře provinční nudy začal zprvu psát poezii, kterou brzy vzdal, jelikož došel k názoru, že J. Słowackého nemůže překonat. Všechna ta psaní byla hanbou rodiny a terčem posměchu.⁶ Až Sienkiewiczowa trilogie rozhodla o jeho příštím osudu. Uchvátila ho natolik, že po jejím přečtení se odhodlal věnovat spisovatelské činnosti, tedy próze.⁷ Reymont jednoho dne zabalil všechny své rukopisy a poslal je literárnímu kritikovi Ignácovi Matuszewskému k vyhodnocení. O šest měsíců později přišla povzbudivá odpověď. Novela *Smrt* a pár

¹ BACHÓRZ, Józef. *Wirtualna biblioteka literatury polskiej*. Władysław Stanisław Reymont. [online]. [cit. 2020-12-30]. URL: <<https://literat.ug.edu.pl/autors/rejmont.htm>>.

² VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznáni, 2017. s. 95.

³ BACHÓRZ, Józef. *Wirtualna biblioteka literatury polskiej*. Władysław Stanisław Reymont. [online]. [cit. 2020-12-30]. URL: <<https://literat.ug.edu.pl/autors/rejmont.htm>>.

⁴ MICHALSKA, Mirosława. *Gazeta*. [online] [cit. 2020-1-12]

URL:<https://web.archive.org/web/20170219170555/http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,156046,5133327,Wladyslaw_Reymont___biografia_Wladyslaw_Stanislaw.html.>.

⁵ MICHL, B. Josef. *Laureatus laureata: Nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901-1994 a čeští kandidáti*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995. str. 84.

⁶ HUTNIKIEWICZ, Artur. *Młoda Polska*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1997. s. 278.

⁷ MICHL, B. Josef. *Laureatus laureata: Nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901-1994 a čeští kandidáti*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995. str. 84.

korespondenci byly vytištěny v pokrokovém časopise *Głos*.⁸ S několika rubly se rozhodl vydat do Varšavy, kde ho čekaly těžké časy.

„Sebral jsem svých pět švestek, které pozůstávaly hlavně z rukopisů, a s vydatnou sumou tři rublů a padesáti kopějek jsem se vydal do Varšavy, abych dobyl světa. Začínal jsem novou odyseu bídy, tulácký život a zápas s osudem.“⁹

„Nebylo pomoci ze žádné strany! Úplně jsem se rozešel se svou rodinou. Necháпали mě a lamentovali nad mým osudem. Prvních šest měsíců jsem ani nezavdil o nejobyčejnější oběd. Žil jsem s lidmi stejně bědnými jako já. Psal jsem v katedrále naproti mému útulku, bylo tam teplo, katedrála byla vznešená a mlčenlivá. Svou duši jsem krmil varhanní hudbou a náboženskými obřady.“¹⁰

Ve Varšavě navázal bližší styky s redakcí časopisu *Głos*, který na něj měl prospěšný vliv. Časopis *Głos* byl silně prosycený ideovou lidovostí a působil kladně na životní názor mladého spisovatele. Blahodárný vliv na literáta měl také polský spisovatel a publicista Aleksander Świątochowski, který v autorovi rozpoznal nový a slibný talent a podněcoval ho k další literární práci. Od té doby začal tvořit četné povídky, které mu v krátké době zajistily místo mezi literárními jmény.¹¹ Mohl si dovolit odjet do Francie a Itálie, kde poznával tamější kulturu. Ve Francii trávil nejvíce času. Jednoho dne při návratu domů, právě z Francie, havaroval vlak, ve kterém cestoval.¹² Během léčby se seznámil se svojí budoucí ženou Aureliou Szacnajder Szabłowskou. Nějaký čas pobýval i v Anglii a Americe. Spisovatel se potýkal se srdečními problémy a spekovalo se i o jeho sklonu k alkoholismu.¹³ Władysław S. Reymont zemřel 5. prosince 1925 ve věku 58 let ve Varšavě.

1.2 Młoda Polska

Reymontovu tvorbu řadíme do období 1890–1918, pro které se přijalo používat pojmenování Mladé Polsko. Hnutí vznikalo v opozici k předchozímu filozofickému směru pozitivismu. Młoda Polska, jako název, poprvé použil polský spisovatel, publicista a

⁸ HUTNIKIEWICZ, Artur. *Młoda Polska*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1997. s. 278.

⁹ MICHL, Josef B. *Laureatus laureata: Nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901-1994 a čeští kandidáti*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995. s. 84.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matices česká, 1929. s. 395.

¹² *Dzieje*. Postacie. Władysław Reymont (1867-1925). Historia Polski [online]. [cit. 2020-12-30]. URL: <<https://dzieje.pl/postacie/wladyslaw-reymont-1867-1925>>.

¹³ JAMBOR, Michal. *Zobrazení nadpřirozena ve vybraných polských hororových dílech* [online]. Pardubice, 2020 [cit. 2021-12-1]. URL: <<https://theses.cz/id/x38he8/>>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Michaela Ditrichová. s. 25–26.

překladatel Artur Górski v cyklu článků o tehdejší polské literatuře, která byla otištěná v časopise *Życie* roku 1898. Počátky období se v polské literární vědě nazývají modernismem a řadí se do let 1890–1900, kdy si nový směr razil teprve cestu. Vrcholu dosahuje po roce 1900. Konec mladopolského období souvisí s koncem 1. světové války a s vyhlášením samostatnosti Polska v roce 1918. Zároveň došlo ke změně politických a společenských podmínek, jejichž následkem byl nástup nových témat a s tím i nových literárních proudů.¹⁴

Soustava mladopolských myšlenek, názorů a teorií byla velmi složitá. Autoři silně kritizovali kulturu vrcholné měšťanské éry. Útočili na konzervatismus a pokrytectví měšťanských vrstev, odmítali dekadenci a hlásili se k národní myšlence.¹⁵ Program jednotlivých generací a spisovatelů se značně lišil. Souviselo to se specifickým vývojem polské literatury, která čelila dvojímu tlaku. Z jedné strany na ni měla vliv společenská a kulturní situace v rozvinutých západoevropských státech a její odraz v umění, který se snažili polští umělci uplatnit i na polské půdě. Z druhé strany polská ekonomická, společenská a politická situace přiměla vytvářet vzor služebného umění, který odpovídal ideovým potřebám, vyplývajícím ze životních podmínek národa zbavené svobody.

V časopise *Życie*, vydávaném ve Varšavě v letech 1877–1888 Zenonem Przesmyckim, se objevily prvotní pokusy pro uplatnění nových prvků západoevropského umění. Časopis uváděl ve všeobecnou známost francouzský symbolismus a heslo „umění pro umění“. Nejdříve se nově vlně přizpůsobovala poezie, v níž se uplatnil impresionismus, náladovost, zklamání, vzbouření vůči okolnímu světu a pesimismus. Také v próze docházelo k důležitým jazykovým změnám, ale vzhledem k situaci se hlavním rysem stal vznik nového typu hrdiny, který je charakterizován svou statečností a bojem za společenský pokrok.¹⁶

V meziválečném období se o Mladém Polsku přemýšlelo následujícím způsobem:

„Nová díla rvou duši, nedopřávají klidu, vždy stavějí před oči v krajní formě otázky o bytí člověka a národa a osvědčují, že je třeba na ně odpovídat. Ale vedle slavnostních tónů zní také smích a pískání satyrů. Všude vidíme vzpouru, kvašení, touhu po činu, po bouři, po rozletu v oblast nadhvězdnu, poněvadž všichni cítí vyšší rozkazy, cítí, že jde o cíl, jehož jednou bude třeba dosáhnout silou.“¹⁷

Romány vzniklé v Mladém Polsku byly těžké, bouřlivé a nebyla to ona příjemná četba, i když šlo o Sienkiewiczova nebo Prusova díla. Oportunismus a polskou hnilobu bičuje

¹⁴ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1977. s. 158.

¹⁵ KREJČÍ, Karel. *Dějiny polské literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 159.

¹⁶ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1983. s. 158–159.

¹⁷ FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 248.

Žeromski, Weysenhoff si tropí žerty z velikého světa a Liciński i Korczak vytýkají hříchy měšťanstvu.

1.3 Tvorba

Władysław S. Reymont byl spisovatelem laikem a nepatřil do žádné literární školy, ale svým literárním nadáním převyšoval své vrstevníky.¹⁸ Zařazuje se do skupiny umělců vstupujících do literatury koncem 80. let 19. století, tedy v období, ve kterém se spisovatelé čteně projevují slovesně formou naturalistickou. Naturalismus, jako umělecký směr, vznikl v 70. letech 19. století ve Francii z klasického realismu. Román s naturalistickými prvky měl být především dílem uměleckým, měl se zakládat na dokumentech, pozorování i rozboru a spolu se silným zdůrazňováním spisovatelské osobnosti měl být jedině dílem artismu.¹⁹ Budoucí nositel Nobelovy ceny dokázal geniálně postřehnout a následně uchovat v paměti pozorované osoby a děje.²⁰ Díky svému bouřlivému životu se stal znalcem selského a venkovského prostředí, které promítal do svých prozaických děl, kde i mimo jiné zachycoval napětí v polské společnosti, která na přelomu 19. a 20. století bojovala o nové politické a společenské uspořádání. V dílech zachycoval svůj silný vztah k přírodě. Společnost a prostředí popisoval jazykem, který znal a využíval také různá nářečí a tím i vytvářel mluvu svých postav.²¹ Patří mezi spisovatele, již obohatili polský jazyk velkým množstvím selských výrazů, slov pocházejících z dialektu nebo genrovými a odbornými slovy.²²

1.3.1 Komediantka a Fermenty

Povídková skladba *Komediantka* byla publikována v roce 1896. Kniha vypráví o životě umělců kočovných divadel. Hrdinkou je dvaadvacetiletá herečka, která se marně snaží uniknout z maloměšťanského prostředí. Román vycházel z divadelních zkušeností samotného autora a byl napsán v Bukowině, kde krátce pracoval na vlakovém nádraží.

¹⁸ VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 95.

¹⁹ FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 94.

²⁰ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Maticе česká, 1929. s. 401.

²¹ WOLLMAN, Frank. *Žeromski a Reymont: K slovanskému individualismu*. Extense University Komenského. Sbírnka přednášek a rozprav, sv. 15. Bratislava: Academia, 1926. s. 27.

²² FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 250.

Román *Fermenty* byl publikován o rok později a jsou v něm vylíčeny další osudy hlavní dvaadvacetileté hrdinky. Zajímavým rysem děl jsou popisy přírody, které jsou ve spojení s vnitřní náladou hrdinky.²³

1.3.2 Ziemia obiecana

Ziemia obiecana se překládá do češtiny jako *Zaslíbená země*. Dílo bylo poprvé publikováno v roce 1899 a to v době, kdy si byl už autor plně vědom svých tvůrčích schopností a odhodlán znázornit podobu společenského a obchodního života v Lodži.²⁴ Lodž byla už na konci 19. století „zaslíbenou zemí“ bankéřů a obchodníků. V tvorbě se objevují tři hlavní postavy polského, německého a židovského původu. Na cestě k bohatství spolu spolupracují, soupeří a zároveň ignorují tím způsobené následky. Autor zde odmítá velkoměstská střediska ztělesňující porušení čisté přírody, odsuzuje kapitalismus s městskou civilizací a zdůrazňuje důležitost lidí z nižších vrstev.²⁵

Władysław S. Reymont se jednou zmínil přítelovi ve svém dopise:

*„Lodž je síla, která pohlcuje vesničana, odtrhuje ho od půdy, vykořeňuje, a totéž dělá i s inteligencí, s technickým odborníkem i s posledním dělníkem – je to velký, lidi a zemi pohlcující žaludek, věčně hladový. Až horečně toužím zachytit ten neslýchaně bujný život.“*²⁶

1.3.3 Sprawiedliwie

Sprawiedliwie neboli *Spravedlivě* je dílem, které předcházelo k napsání vrcholného díla *Sedláci*. Tato delší povídka byla vydána v roce 1899 a odehrává se na vesnici. Hlavní postavou je Jasiek, který napadne správce kvůli nevhodnému chování k jeho snoubence a z tohoto důvodu je uvězněn. Jeho stesk po svobodě a rodné vsi je tak silný, že se mu podaří s četným zraněním utéct a skrýt u své matky. Nakonec se rozhodne utéct do Brazílie, ale plán útěku mu překazí pobouření vesničané. Skryje se do nejbližší stodoly, z pomsty ji podpálí a od ní chytne celá ves. Místní obyvatelé ho vrhnou do ohně. Celou situaci sleduje i jeho matka, která vztyčuje ruce a volá: „Sprawiedliwie!“. Poté umírá.

Další díla vznikla například během jeho cest po Francii a Itálii, kde vytvořil menší novelistické črty. Mezi ně patřila sbírka povídek *Burza* (*Bouřka*) nebo dílo s názvem *Dwie Wiosny* (*Dvě jara*), ve kterém barvitě popisuje polské jaro. Při pobytu v Anglii vznikl

²³ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 396.

²⁴ Tamtéž, s. 397.

²⁵ FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 248

²⁶ REYMONT, S. Władysław. *Zaslíbená země*. Klub čtenářů. Praha: Odeon, 1978. (odcitováno z obalu knihy)

fantastický román *Wampir (Upír)*, v němž vylíčil své zkušenosti se spiritualismem. Dále se autor nemohl nevyjádřit k politickým událostem, zvláště k bolševické revoluci, v díle zvaném *Bunt (Vzpouza)*.²⁷

1.4 Sedláci

Jak už bylo zmíněno, čtyřdílný román *Sedláci* dovedl polského autora k nejvyššímu vrcholu tvorby. Původním plánem spisovatele bylo napsat obyčejný selský román, ale po jeho napsání a následném přečtení se rozhodl vytvořit originálnější pojetí. Dílo vznikalo v letech 1904–1909 a dělí se do čtyř částí roku na podzim, zimu, jaro a léto.

Děj se odehrává v malé chudé vsi Lipec a jsou v něm znázorněny osudy selské rodiny Borynů. Boryna je ve vsi velmi váženým sedlákem a nechce se před svou smrtí vzdát majetku. Majetek by měl odevzdat svému synovi a dceři, ale raději, i přes svůj vysoký věk, se ožení s mladou dívkou Jagnou. Jagna je milenkou jeho ženatého syna Antka a ani jejich uzavřený sňatek neovlivní milostný poměr mezi Antkem a Jagnou. Po tomto zjištění se Boryna rozhodne vystěhovat Antka s jeho manželkou a dětmi z domu. Následně dojde mezi hajným a Borynou k potyčce o selský les, při kterém panský hajný vážně zraní Borynu. Antek při obraně svého otce hajného zavraždí a dostane se do vězení. Během pobytu ve vězení starý sedlák Boryna zemře. Po propuštění z vězení se Antek duševně obnoví a rozhodne se změnit svůj divoký charakter. Svůj život oddá obdělávání rodné půdy. Příběh je volně protkán různými dramatickými historkami.²⁸

Čtyřdílná románová kronika má dva vrcholy. První vrchol se nachází v závěru třetího dílu, ve kterém starý Boryna v předsmrtné horečce vstane z lože a osévá pole. Druhý z nich vložil autor na konec tetralogie, do epizody, v níž rozohněný vesničané vyvázejí Jagnu na hnojném voze s hanbou ze vsi. Část, ve které sedlák Boryna osévá pole je oslavou selské práce a souvisí s projevem sounáležitosti s rodnou půdou. Část vypravující o vývozu Jagny na hnojném voze, má opačný ráz a představuje záporné vlastnosti selského davu.²⁹

Władysław S. Reymont v *Sedlácích* vyobrazuje obraz selského života, ve kterém popisuje běžné každodenní činnosti. Spisovatel si pečlivě vybírá především charakteristické znaky a snaží se vystihnout selskou psychologii. V díle vytváří barvitý a dramatický obraz vesnického lidu během práce doma i na poli, při bohoslužbách v neděli, na svatbě, na pohřbu,

²⁷ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 398.

²⁸ Tamtéž, s. 399.

²⁹ VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 95–96.

na prástkách či na trhu. Selský život celým svým založením tkví v zemi a řídí se její vůlí. Kvůli neustálé nejistotě se mezi jednotlivci rodí egoismus a nedůvěra, a to i v nejbližších rodinných poměrech, ale jakmile jde o zájem všech, vystoupí celá obec solidárně proti společnému nepříteli.³⁰

Specifický zájem projevil autor u pohlavní lásky. Prosazuje jednu ze základních myšlenek naturalismu, která charakterizuje lásku jako slepý instinkt a pud přestupující všechny příkazy mravnosti a zvyklosti. Do popředí vystupuje milostný poměr Antka a Jagny. Další myšlenka autora se týká víry v předurčený osud, jemuž se nedá vyhnout. Víra je příčinou rezignace sedláka, která přijímá neštěstí a smrt jako nevyhnutelné věci. Kdyby sedlák smrt nepřijal, mohl by žít věčně. Zajímavým rysem se stává fakt, že kromě jedné postavy, která je jako jediná důsledná při dodržování pravidel katolické víry, jsou téměř všechny osoby stíženy nějakým morálním nedostatkem, vášní nebo nevyrovnaností povahy.³¹

V díle *Sedláci* můžeme vypořádat Reymontův intenzivní vztah k přírodě, jenž měl od mládí. Většina kapitol začíná líčením přírody a počasí, které uchvacuje svou živostí, dynamikou a jiskrností barev. Spisovatel se pokouší zaznamenat všechny proměny, jimiž příroda prochází.³² V selské epopeji představil bohatou galerii osob ze všech společenských vrstev a všechny vykreslil plasticky a výrazně. Epik měl sklon k zveličování i nadsázkám a měl v oblíbě zesilovat gesta svých hrdinů.³³

Autorův soubor výrazových prostředků a způsob vyjadřování je bohatý. V *Sedlácích* se vyskytuje stylizovaný jazyk z vlastních zážitků i z prvků několika nářečí.³⁴ Znalost různých odstínů řeči užil k charakteristice osob, z nichž každá mluví svým odlišným způsobem, přiměřeným její povaze a vzdělání.³⁵

„Sám uvažuji, že všechno, co jsem napsal do Sedláků, je mým vstupem literárním. Jsou to věci viděné, nyní přijde čas na cítěné a později na myšlené. Je to první fráze, kterou uzavírám. Sedláky začínám sérii prací nových. Chci hledat duši polskou v jejích skutečných, nejhlubších rysech, chci ji vzkřísit a postavit ve formě. Prahnu ukázat a znázornit náš život, vytvořit obraz všech filosofických tříd a vrstev národa, vystihnout celé mysterium polského života, chci z organismů rozprášených tónů a slupek myšlenek a zahynulých obyčejů, z dojmů ze země, ze

³⁰ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 399.

³¹ Tamtéž, s. 399–400.

³² VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 95.

³³ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 401–402.

³⁴ FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 109.

³⁵ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 402.

všeho, co je naše v nejpodstatnějším jádře – zbudovat polskou duši celkovou: polskou, neboť vím, cítím a věřím, že to duše zvláštní, ku podivu krásná a skvostná, co nezhylnula pod vrstvou cizích vlivů a nepřátelských usedlin i našeho vlastního nepřátelství. Sedláci jsou základem. Od země začínám, abych později v několika povídkách, jejichž plán mám hotový, prošel celý obor našeho života.³⁶

Dílo *Sedláci* je tematickou obdobou k desetisvazkové kronice *Naši*, kterou napsal český spisovatel, představitel realismu, ruralismu a venkovské prózy, Josef Holeček. V porovnání s románovým cyklem *Naši* jsou *Sedláci* více dějoví a syžetově sevřenější. Podstatně blíží má k tetralogii cyklu *Rok na vsi*, který napsali čeští spisovatelé a bratři Mrštíkové. Tvorbu, jenž se zaměřovala na realistický až naturalistický popis života na moravském venkově, napsali společně. Románová kronika je vydaná ve dvou svazcích a oba vícedílné cykly zachycují jeden rok na vesnici a začínají podzimní setbou, kterou je dáván základ k budoucí úrodě.³⁷

Prvního českého překladu *Sedláků* jsme se dočkali v letech 1920–1921 a to díky Karlovi V. Rypáčkovi a Jaroslavovi Rypáčkovi. Jelikož se polské chlop nekryje s českým sedlák, ponechali první překladatelé polský název *Chłopi*.

Władysław S. Reymont napsal vedle *Sedláků* několik obrázků, v nichž představoval charakteristické a typické vlastnosti selského lidu. Mezi ně patří například sbírka povídek

W jesienną noc (Za podzimní noci) nebo *W porębie (V díře)*. Další významným dílem je historická trilogie *Rok 1794*, která svědčí o rozmachu tvůrčích autorových sil. Autorův realistický talent měl vliv na daná témata tvorby. Knihy, ve kterých vyjadřoval své zkušenosti z každodenního života, byly pevné a jisté, ale nedokázal se tak jistě sžít se vzdálenou minulostí, a proto historická trilogie, i přes jeho nevšední talent, nedosahuje výše *Sedláků*. Důvodem mohla být i nevzdělanost autora.³⁸

1.5 Nobelova cena

V roce 1924 byla Nobelova cena za literaturu udělena Władysławu Stanisławu Reymontovi za román *Chłopi*. Tvůrce se slavnostní ceremonie ve Švédsku nemohl zúčastnit

³⁶ Tamtéž, s. 398.

³⁷ VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 97.

³⁸ MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 401–402.

osobně z důvodu nemoci, a proto jej za něj převzal polský diplomatický zástupce Alfred Wysocki.³⁹

„Není to jen literární žezlo velkého umělce, je to pocta Polsku a prohlášení, že nejkrásnější perly v pokladech lidstva nesou polské příjmení.“⁴⁰

Proč Władysław S. Reymont získal Nobelovu cenu? Práce hodná této prestižní ceny musí splňovat určitá kritéria. Dílo musí být univerzální, musí se zaměřovat na lidské záležitosti, debatovat o nadčasových kvalitách a zaobírat se nadnárodní tematikou. Rolnická epika tuto podmínku splňuje nejen v národním, ale i v globálním rozměru.⁴¹

Reymont se zabývá okruhem sedláků, ve kterém znázorňuje pozastavenou v čase vesnici, kde popisuje způsob myšlení, duševní a duchovní uzpůsobení rolníka nejen polského, a v souvislosti s národními problémy jasně ukazuje polskou tradici a kulturu této společenské vrstvy.⁴² Tímto stylem poukázal na kořeny polskosti v ruské části rozděleného Polska. Na rozdíl od Konopnické, Kasprowicze nebo Żeromského nepředstavuje pouze chudobu rolníků, ale také celý profil hierarchické komunity. Díky mytologizaci nejnižší společenské třídy se jí dodala vážnost.⁴³ V *Sedlácích* je univerzálním znakem také spojení rolníka s půdou, která je pro ně cennější než peníze, protože je živí po celý rok. Půda je definovaná jako tradice a láska člověka, jenž se na ní narodil, vyrostl, na které pracuje a také umírá. Mezi člověkem a přírodou vzniká vztah, až věčné pouto. Autor v románu vytváří nejen komunitu, ale také suverénní stát lidí. Jsou zde popsány typické rysy pocitů, chování a procesů, které po staletí pronásledují člověka a definují jeho lidskost.⁴⁴

„Skvělá stylizace jazyka, žánrová složitost, mytologizace a bohatství prezentovaného světa, od popisu přírody přes kostýmy, rituály a rekvizity, které tvoří obraz krajiny, to vše dělá dílo výjimečným.“⁴⁵

³⁹ VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 95.

⁴⁰ *Polskie radio*. Władysław Reymont – nagroda Nobla, która przyszała nie w porę. [online]. [cit. 2021-5-9]. URL:<<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2402619,Wladyslaw-Reymont-%e2%80%93-nagrada-Nobla-ktora-przyszała-nie-w-pore>>.

⁴¹ *Aleklasa*. Dlaczego powieść Reymonta Chłopi nagrodzono literacką Nagrodą Nobla? [online]. [cit. 2020-1-12]. URL:<<https://aleklasa.pl/liceum/praca-domowa-w-liceum/wypracowania-z-modernizmu/dlaczego-powieśc-pt-chłopi-reymonta-nagrodzono-literacka-nagroda-nobla>>.

⁴² Tamtéž.

⁴³ *2l*. Czy Reymont słusznie otrzymał Nagrodę Nobla za powieść „Chłopi”? [online]. [cit. 2021-5-9]. URL: <<https://2l.pl/artykul-31613.html>>

⁴⁴ *Aleklasa*. Dlaczego powieść Reymonta Chłopi nagrodzono literacką Nagrodą Nobla? [online]. [cit. 2020-1-12]. URL:<<https://aleklasa.pl/liceum/praca-domowa-w-liceum/wypracowania-z-modernizmu/dlaczego-powieśc-pt-chłopi-reymonta-nagrodzono-literacka-nagroda-nobla>>.

⁴⁵ Tamtéž.

1.5.1 Kandidáti na Nobelovu cenu v roce 1924

V roce obdržení Nobelovy ceny za literaturu měl Władysław Reymont dva protikandidáty – anglického romanopisce, autora povídek a básníka Thomase Hardyho a polského spisovatele a dramatika Stefana Żeromského.

1.5.2 Stefan Żeromski

O Stefanu Żeromským bych chtěla zmínit pár slov, neboť je považován za jednoho z nejvýznamnějších polských spisovatelů nejen své doby, ale polské literatury vůbec.

Stefan Żeromský byl polským spisovatelem a dramatikem řazeným do období uměleckého hnutí Mladé Polsko. Jeho jméno můžete najít i pod literárními pseudonymy jako jsou Stefan Iksmorež, Maurycy Zych či Józef Katerla. Spisovatel bývá často nazýván “synem polské literatury” nebo “svědomím národa”. Narodil se do šlechtické společenské vrstvy. Studoval na kielském gymnáziu literaturu, které kvůli nemoci otce a finančním problémům ukončil předčasně bez získání maturity. Poté, co jeho otec přišel o majetek, odešel do cizího městského prostředí bez hospodářské základny a společenského postavení. Nějaký čas pobýval v Curychu, Vídni, Praze i Krakově. Než se začal plně věnovat psaní, živil se jako soukromý učitel nebo knihovník. Angažoval se v různých socialistických organizacích, stal se jakožto známá osobnost, prezidentem efeménní Republiky Zakopané.⁴⁶ Mezi jeho nejznámější díla patří román *Lidé bez domova*, historický román z doby vzniku polských legií v Napoleonské armádě *Popely* nebo román *Věrná řeka*, který se odehrává v Polsku během lednového povstání v letech 1863–1865.

„Tragédie tohoto společenského postavení, spojená s kolektivní krizí národního polského citění se hluboce projevila v jeho díle, neklidném a neukázněném, v hysterických křečích se zmitajícím od extrému k extrému. Projevy idealistického nadšení se tu střídají s prudkými výbuchy nenávisti, optimistické snění se zoufalým pesimismem. Životní loď jeho hrdinů se zmitá na rozbouřeném moři života a není pro ni pevné půdy, kde by přistála a dosáhla klidu. Jeho dílo je neustálý boj a vzpoura. On miluje to, co nenávidí a bezohledně opět uráží a ničí to, co miluje.“⁴⁷

⁴⁶ KREJČÍ, Karel. *Polská literatura ve věrech revoluce*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1949. s. 120–158.

⁴⁷ Tamtéž, s. 120.

1.5.3 Spory o udělení Nobelovy ceny

Dodnes se vedou spory o udělení Nobelovy ceny Władysławovi Stanisławowi Reymontovi v roce 1924. Tyto diskuse probíhaly již v meziválečném období. Během výročí udělení ceny autorovi Švédskou akademií se diskuse o její platnosti stále vracely. Největší spor o Nobelovu cenu pro Reymonta vznikl během 60. výročí umělce smrti, kdy básník Tomasz Jodełka Burzecki v jednom z časopisů uvádí, že cenu Reymont získal díky politické podpoře a svému talentu, aniž by vzal cenu druhému kandidátovi Żeromskiemu. Tadeusz Oracki, absolvent univerzity Mikuláše Koperníka, historik, vstoupil do polemiky s Jodełkou Burzeckým. Burzeckého obvinil z mnoha chyb, přičemž se zaměřil zejména na chyby faktické a interpretační. Tvrdil, že nikoho ve světě zahraniční literatury nepřekvapilo udělení ceny Reymontovi, a že Reymont sám předem věděl, že cenu získá. Náleží se blíže podívat na autorův příběh, aby člověk vůbec pochopil, jak mu byla udělena nejdůležitější literární cena.⁴⁸

První zmínky o Reymontově kandidatuře na Nobelovu cenu se objevily v roce 1916, kdy v jednom ze svých dopisů Reymont říká, jak použije peníze získané od švédské akademie. Zajímavým faktem je, že Reymont byl oficiálně nominován na Nobelovu cenu, ale v roce 1918 Švédové odmítli jeho kandidaturu, podle Švédů málo známého spisovatele. Nechtěli uvažovat o kandidatuře občana země, ve které se vedla válka. Tomuto problému se Nobelova akademie chtěla vyhnout. Zdůraznila však, že by mohla uvažovat o polské kandidatuře, ale až po skončení ozbrojeného konfliktu. Nedostatek švédského překladu románu *Sedláci* též Reymontovi nenapomohl. V Polsku začali lidé více přemýšlet nad tím, co udělat, aby cenu získal Polák. V roce 1920 zahájil polský ministr vyslanectví Konrad Czarnocki ve Stockholmu úsilí o předložení své kandidatury do švédské akademie, neboť chtěl udělit Nobelovu cenu polskému kandidátovi. Pokusil se navázat kontakt s Alfredem Jensenem, referentem slovanských literatur v Institutu nadace, zástupcem ředitele Nobelovy knihovny, kterého seznámil s tvorbou Żeromského. Našel překladatelku Ellen Wester, která přeložila spisovatelova díla do švédštiny a později do dalších evropských jazyků. Když Alfred Jensen viděl popularitu knih Żeromského ve světě, navrhl polského spisovatele jako kandidáta na Nobelovu cenu.

V roce 1922 obnovila Státní akademie umění a věd kandidaturu Stefana Żeromského na Nobelovu cenu za literaturu. Akademie se zpočátku bála podpořit Żeromského, který prosazoval socialismus, ale uvědomovali si, že je jediným spisovatelem, který má šanci tuto

⁴⁸ FARON, Bolesław. Wokół Literackiej Nagrody Nobla dla Reymonta. In *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria* 5. Kraków, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 2005, s. 52–70.

cenu získat. Poprvé se švédská akademie zabývala Žeromského kandidaturou během setkání 10. listopadu 1921, přičemž autora hodnotila pozitivně. Dá se říct, že svět již zapomněl na bývalého polského spisovatele Reymonta. Žeromského kandidaturu opět představil na zasedání švédské akademie profesor R. Ekblon z Uppsaly v roce 1923. Zdálo by se téměř jisté, že se Žeromski stane oficiálním polským kandidátem na Nobelovu cenu. Vše se však změnilo v okamžiku, kdy vyšlo dílo *Vítr od moře*, které vyprávělo příběh polského obyvatelstva v Pomořansku. Bylo napsáno mnoho záporných recenzí obviňující autora z antigermánství. Němečtí kritici, kteří byli velmi rozhořčeni tímto románem, přesvědčili představitele Švédské akademie, aby zamítli Žeromského kandidaturu. Tak se i stalo.⁴⁹

Polský historik literatury Jan Tomkowski uvádí:

„Nově závislý polský stát se různými způsoby snažil získat uznání na mezinárodní scéně. Jedním z nich byl postup udělování Nobelovy ceny Polákům, prováděný od začátku 20. let 20. století. To bylo zvláště důležité v kontextu německé propagandy, která se pokoušela prezentovat druhou polskou republiku jako nezralou zemi s nedostatečně rozvinutou kulturou.“⁵⁰

Lidé tedy začali opět přemýšlet o Reymontových *Sedlácích*. Ve Švédské akademii stále existoval záznam o přijetí jeho kandidatury k posouzení. Bylo rozhodnuto šířit jeho práci po Evropě. Překlad prozaických textů do Francie provedl Frank L. Schoell a popularizaci ve Švédsku Fredrik Böök. 15. září 1918 Frank L. Schoell publikoval v literárním francouzském časopise *Revue de Paris* článek o rozdílech mezi životem venkovského obyvatelstva v Polsku prezentované v Reymontových *Sedlácích* a pohledem prezentovaným ve francouzské literatuře. Fredrik Böök byl ve Švédsku zařazen mezi členy Švédské akademie a byl velmi nápomocný při propagaci autora, poněvadž překládal náčrt o Reymontovi z němčiny a publikoval ji ve švédštině. Díky tomu Švédové postupně začali poznávat laureáta Nobelovy ceny. Na výhody díla se začalo poukazovat ve srovnání s jinými knížkami na podobné téma nebo obsahující podobný motiv. Umělec byl srovnáván s ruskými spisovateli a filozofy Lvem Nikolajevičem Tolstojem nebo s Fjodorem Michajlovičem Dostojevskijem.

Ellen Wester přeložila první svazek *Sedláků* do švédštiny v roce 1920 a v roce 1924 byly již všechny svazky vydány a přeloženy do téhož jazyku. Během přestávky mezi po sobě jdoucími překlady *Sedláků* do švédštiny bylo rozhodnuto poslat německý překlad *Sedláků* do

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ *Polskie radio*. Władysław Reymont – nagroda Nobla, która przyszała nie w porę. [online]. [cit. 2021-5-9] URL:<<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2402619,Wladyslaw-Reymont-%e2%80%93-nagrada-Nobla-ktora-przysza-nie-w-pore>>.

Švédska. Alfred Wysocki, polský zástupce ve Švédsku, se pokusil seznámit členy švédské akademie s Reymontovy díly a mluvit o samotném spisovateli, aby o něm všichni slyšeli.

24. dubna 1924 Reymontovu kandidaturu podal generální tajemník Švédské akademie, jeden z členů Nobelova institutu a její budoucí prezident, profesor Andersen Österling. V roce 1924, po mnoha dlouhých jednání, byli podle Švédské akademie vybráni nejvýznamnější kandidáti na cenu – Thomas Hardy a Władysław S. Reymont. Ve Švédsku věřili, že cenu dostane Thomas Hardy. 13. listopadu 1924 bylo rozhodnuto, že Nobelova cena za literaturu bude udělena Władysławovi Reymontovi. Jak už bylo zmíněno, umělec se nemohl zúčastnit samotného slavnostního předávání cen. Byl vážně nemocný a nemohl si dovolit cestovat z francouzského města Nice do Stockholmu. Dalo by se říct, že pro Alfreda Wysockého byla Reymontova Nobelova cena za literaturu také odměnou, protože bez úsilí tohoto švédského diplomata, autor *Sedláků* by cenu nemohl získat. Šek a medaile zasláné do Nice dorazily v lednu 1925.

Popularizace Reymontových knih a jeho postav z něj učinila známou a uznávanou osobnost evropské literatury. Lze však předpokládat, že nebýt Žeromského nacionalistického přístupu v jeho tvorbě a kritiky Němců, byl by to právě on, kdo by byl povýšen na polského kandidáta na Nobelovu cenu za literaturu.⁵¹

⁵¹FARON, Bolesław. Wokół Literackiej Nagrody Nobla dla Reymonta. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria* 5. Kraków: Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 2005, s. 52–70.

2 Základní pojmosloví

Jelikož se v mé práci zabývám lidovou kulturou, je nejdříve nutné si vysvětlit několik pojmů pro porozumění dané tematiky.

V historické praxi je obsah pojmu lidová kultura spojován s evropským a severoamerickým materiálem. V mimoevropských oblastech se o pojmu začalo uvažovat až po 2. světové válce. Lidová kultura vzhledem k variabilitě pojmu bývá zvláště v oblasti umění obecně zaměňována s kulturou vzdálených etnik. Etnografové ji začali podrobněji studovat od 2. poloviny 19. století a nahlíželi na ní jako jev ohrožený zánikem. Vzhledem k obavám nejméně od 80. let 19. století existují snahy o její záchranu. Záslouhou snah etnografů jsou četné folklorní novotvary. Tyto tendence, jejichž variantou jsou i snahy o modernizaci jevů lidové kultury můžeme sledovat nejen v českých zemích, ale i v celé Evropě.⁵²

Lidová kultura a její mechanické třídění jevů a současné projevy z ní vycházející, se obvykle řadí do tří kategorií – materiální, duchovní a sociální, lze je nahradit na nemateriální (nehmotnou) a materiální (hmotnou).

Nemateriální kultura je souhrn složek, které vyhovují duchovním (nemateriálním) potřebám člověka, do kterého zařazujeme folklor, zvyky, obřady a oblast lidové religiozity. Lidovou religiozitou se rozumí vědomosti a představy o člověku, přírodě, vesmíru, o nadpřirozených silách, dále magie, věštby, pranostiky, léčení a hygiena. Pod pojem duchovní kultury zahrnujeme v širším pojetí také sociální kulturu, představující problematiku rodinných i příbuzenských vztahů a sociální vazby v určité komunitě nebo skupině. V dějinách vývoje oboru nebyly výzkumné oblasti rovnocenně zpracovány. Z tohoto důvodu se od sebe liší jejich uchopení, zpracování i proporcionálnost.

Nemateriální kulturu označujeme jako dlouhodobou setrvačnost, vrstvením různých prvků, kontaminací a prolínáním proměnami funkcí. Také do ní zařazujeme četná regionální a etnická specifika. Během třídění vycházíme ze zaužívané klasifikace v klasickém národopise a zároveň z akceptovaných nových jevů, jimiž se zabývá soudobé bádání.⁵³

Jak už jsem zmiňovala, lidová tradice vychází ze slova lid. Podíváme se na něj z teritoriálně-etnického a ze sociálně-kulturního hlediska. Co se týče teritoriálně-etnického

⁵² BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 485.

⁵³ BLAHUŠEK, Jan – LUKEŠOVÁ, Markéta. *Metodika identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice v kontextu koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu na léta 2011–2015*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011. s. 8–19.

hlediska, definujeme ho jako souhrn obyvatel nějakého území, země nebo státu. Vzhledem k sociálně-kulturnímu hledisku historicky označujeme lid jako společenské vrstvy tvořící základní soubor obyvatelstva daného území, zpravidla těch, kdo si zajišťují obživu manuální činností. Oproti tomu jsou měšťané, aristokracie a někteří další skupiny, jako jsou vojáci nebo intelligence. Dodnes pojem není přesně definován a jeho chápání se v průběhu 19. a 20. století neustále proměňuje. Počátky pojmu lidu jako novodobého chápání sahají do 15. a 16. století, kdy byli tímto pojmem označováni především poddaní.⁵⁴

Dalším důležitým pojmem, který se bude v mé práci objevovat, je magie. Magie a její myšlení je založeno na dvou principech: za prvé, že podobné vytváří podobné čili že se výsledek podobá své příčině a za druhé, že věci, které byly jednou ve vzájemném styku působí na sebe navzájem na dálku i poté, co byl fyzický styk přerušen. Zákonem podobnosti bychom mohli nazvat první princip, ve kterém člověk provozující magii vyvozuje, že může dosáhnout žádoucího výsledku jeho pouhým napodobením. Zákonem styku nebo doteku nazýváme princip druhý, ve kterém naopak osoba provozující magii vyvozuje, že cokoli učiní s nějakým hmotným předmětem, postihne i osobu, s níž byl tento předmět jednou ve styku, ať už byl částí jejího těla nebo ne. Na základě uvedených informací budu pracovat s dvěma termíny, s homeopatickou a kontaktní magií. Obě větve zařazujeme pod obecný název sympatetická magie, poněvadž obě vycházejí z předpokladu, že věci na sebe navzájem na dálku působí na základě skrytého vnitřního souladu, že podnět od jedné věci k druhé prochází něčím, co snad nemůžeme představit jako jakýsi neviditelný éter. Homeopatickou magii chápeme jako kouzla založená na zákonu podobnosti a kontaktní magii jako kouzla založená na zákonu styku nebo doteku. Bývají často praktikovány společně, především kontaktní magie se málokdy praktikovala samostatně. K magii přistupujeme obecně jako k falešnému systému přírodní zákonitosti stejně jako ke klamnému návodu k jednání. Pro správné porozumění je důležité si uvědomit, že pověřená osoba zná magii jen z její praktické stránky, neanalyzuje myšlenkový postup, na němž jsou jeho praktiky založeny a nikdy neuvažuje o abstraktních principech, jimiž je jeho jednání motivováno.⁵⁵

Jako příklad uvedu pouze homeopatickou magii, kde si vezmeme snad nejznámější aplikaci principu, že podobné vytváří podobné, je pokus, který dělali lidé mnoha národů v různých dobách, tedy pokud zranit nebo zničit nepřítele tím, že se zraní nebo zničí jeho

⁵⁴ BROUČEK Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 477.

⁵⁵ FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Odeon, 1977. s. 24–25.

zpodobnění. Praktikovala se také k dobrému záměru, například k usnadnění porodu, k zajištění potomstva neplodným ženám nebo k léčení a předcházení nemocem.⁵⁶

Tímto jsme si představili magii z pohledu antropologie. Mechanismy a procesy podmiňující magické myšlení se dlouhodobě zabývá i psychologie. Nemůžeme zde vyloučit fakt, že se psychologové nejednou odvolávali na antropologické práce, ale i přesto jsou zde značné rozdíly. Rozdíl mezi psychologickým a antropologickým přístupem je, že psychologie nepovažuje ekologickou validitu za klíčový faktor, spíše naopak. Antropologie považuje výzkum v sociálním prostředí mezi příslušníky dané kultury za klíčový, tedy pokud chceme vysvětlit kulturní jev, musíme získat takové poznatky, mezi kterými je rozšířený. Psychologie naopak považuje výzkum v konkrétním kulturním prostředí za příliš složitý a problematický. Zmínila bych zde dva psychology, Paula Rozina a Carol Nemeroffovou, kteří se inspirovali Frazerovou *Zlatou Ratolestí*, z které jsem čerpala informace z antropologického hlediska. Magické myšlení spočívá podle jejich názoru na principu kontaminace neboli strachu z nakažení. Magické myšlení je univerzálně rozšířené a aktivuje se spontánně, poněvadž spočívá na běžných psychologických mechanismech. Několik výzkumů dokazuje, že emoce odporu může podnítit reakci, která slouží k ochraně organismu před potenciální nákazou. Dalším psychologickým výzkumem týkající se magického myšlení byl vztah mezi magií a stresovými situacemi. Podle psychologa Bronislawa Malinowského, se domorodci uchýlovali k magii v situacích, které jsou problematické a vzbuzují v nich úzkost a stres.⁵⁷

Dalším, hojně se vyskytujícím pojmem v mé práci je pověra. Existuje mnoho definic pro pojem pověra. Podle Vladimíra Scheuflera, kulturního antropologa a etnografa, se nejvhodněji definuje jako klamná víra a představa vymykající se dobovým vědeckým poznatkům či logicky zdůvodněným faktům a aktivitám a jejich logicky zdůvodněným vztahům a vazbám. Pověry a pověrečné představy jsou noeticky součástí osobní pravdy, jejíž podstava tkví v tom, že má význam jen pro určitou osobu nebo skupinu lidí. Osobní pravdou má na mysli silný citový dojem, nazývaný vírou. Podle jeho slov, víra není jen součástí náboženských systémů, ale naopak prostupuje životem lidí tak silně, že by se bez ní naše existence neobešla. Bez ní by se společnost rozpadla a nemohla by vytvořit vyšší společenské útvary, jako jsou kmenové oblasti či státy. Musíme si uvědomit, že téměř všechny informace se v minulosti vstřebávaly prostřednictvím osob svého okolí, osob takzvaných vandrovníků, literatury, například kramářských písní a podobně. Lidé jim museli tedy uvěřit, pokud chtěli ve společnosti

⁵⁶ Tamtéž, s. 27–28.

⁵⁷ JEROTIJEVIĆ, Danijela. „Magické zákutia“: metodologické problémy při výskume magických představ a praktik. In *Sociální studia*. Brno, Masarykova univerzita, 2013, vol. 10, no. 2, s. 31–33.

obstát a nevyhnout se jejím zákonitostem, především platnému právnímu řádu, společenskému systému a často lokálně odlišným variantám společenských zvyklostí. Teoreticky jsou to nepřímé pravdy, jejichž hodnota je velmi variabilní až diskutabilní, leckdy klamná. To dokazuje, že je víra velmi silným společenským činitelem. Má to však jak pozitivní, tak i negativní schopnosti, jelikož to bylo mnohdy zneužitelné.⁵⁸

V otázce samotného lidového náboženství jsem obrátila na článek Anny Niedźwiedz, *Od religijności ludowej do religii przeżywanej*. Spory o koncept lidového náboženství se v polských humanitních a společenských vědách vedou dlouho. Podle sociologa náboženství, teologa a katolického kněze Władysława Piwowarskiego, samostatný koncept lidového náboženství je jedním z nejjasnějších z hlediska obsahu a rozsahu. V posledních dvou století se polská etnologie a kulturní antropologie snaží lidové náboženství definovat, popsat a kategorizovat. Pokusy zachycovaly charakteristické rysy, které je možné určit v rámci modelového obrazu tradiční rolnické kultury na polském venkově na konci 19. a na počátku 20. století. Modelové obrazy obvykle standardizují nestandardizovanou realitu lidské zkušenosti a lidských způsobů prožívání světa, zejména s ohledem na choulostivá témata, jako je náboženství, světonázor nebo náboženská citlivost. Z tohoto důvodu se každý model stává zjednodušenou verzí ve srovnání se složitou a dynamičtější realitou. Dnešní rekonstrukce tradičního názoru vede k hlubšímu pochopení lidského chování ve specifických kulturních, sociálních a historických kontextech a umožňuje odhalit skryté a nerozpoznané vrstvy symbolů a stereotypů, což poukazuje na způsoby chování přítomné i v současné polské kultuře, včetně hovorových způsobů prožívání náboženství. Náboženská kultura definuje rysy náboženství překračující časovou a geograficky omezenou koncepci tradičního lidového náboženství, zároveň ty, které se mohou stát nástrojem antropologické a sociologické analýzy náboženství. Tato kultura je blízkým konceptem prožívaného náboženství, které se původně objevilo ve francouzské sociologii a do mezinárodního oběhu bylo zavedeno díky USA.⁵⁹

⁵⁸ SCHEUFLER, Vladimír. Pověry. In *Národopisná revue* 6/4, O nutnosti jejich mezioborového studia, Strážnice, Národní ústav lidové kultury, 1996, s. 185–186.

⁵⁹ NIEDŹWIEDŹ, Anna. *Od religijności ludowej do religii przeżywanej*. In *Kultura ludowa: teorie, praktyki, polityki*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, 2014, s. 327–332.

3 Zvyky a tradice

Zkoumání lidových zvyků a tradic je jedna velká kapitola sama o sobě. Každý se na ně dívá z jiné perspektivy. Velmi dobře je vystihuje etnografka K. Kwaśniewiczová v článku s názvem *Teoretické a metodologické aspekty výzkumu lidových zvyků*:

“Na to, jak se člověk chová, lze pohlížet z různých úhlů pohledu. Nejprve je zde názor, podle kterého je toto chování výsledkem lidských potřeb a jeho technických a organizačních možností. Současně lze na lidské chování ve všech sociokulturních podmínkách bez ohledu na vývojový stupeň společnosti pohlížet jako na sféru sociální reality regulovanou konkrétními normami. Jsou založeny na představách, které ovlivňují úroveň znalostí o okolním přírodním a sociálním světě a silách, které jej řídí. Na základě systému těchto norem se generují vzorce chování, které definují společensky schválené způsoby ovlivňování reality nebo přijímání plánovacích podnětů z této reality vůči jednotlivci. Akce opakované v analogických situacích stejným způsobem se staly časově rutinními akcemi, které představovaly formu obvyklého chování, které rovněž získalo charakter symbolického výrazu.”⁶⁰

Zvyky a tradice jsou obvykle spojovány s venkovským prostředím. V pohanských dobách vznikaly historicky podmíněným hodnotovým procesem, sociálně a etnicky značně diferencovaným, jehož základním hodnotícím kritériem bylo uspokojování diferencovaných potřeb.⁶¹ Cykly, z nichž se odvíjí většina zaniklých i dochovaných projevů zvyků a tradic, dělíme na dvě skupiny: rodinné a výroční.⁶² Výroční zvyky měly však větší význam, provázely od pravěku život každého člověka a mnohé z nich jsou živé i dodnes.⁶³

Počátek roku v průběhu historie putoval přirozeným kalendářem, tím, který svým oběhem určují nebeská tělesa – Slunce, Měsíc, hvězdy.⁶⁴ Výroční zvyky obecně souvisely se zemědělstvím, které bylo pro většinu obyvatel jediným zdrojem obživy. Typickou vlastností všech zemědělců v dějinách Evropy byla neochota měnit zažitě způsoby práce, včetně zvyků a tradic. Z tohoto důvodu katolická církev po staletí mohla stát proti pohanským přežitkům a lidé

⁶⁰ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 12.

⁶¹ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1991. s. 24.

⁶² PAVLICOVÁ, Martina. *Lidová kultura a její historicko-sociální reflexe. Mikrosociální sondy. Etnologické studie 3*. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2007. s. 89.

⁶³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 17.

⁶⁴ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 6.

na venkově se nadále drželi starobylých obyčejů. K postupným změnám docházelo teprve poté, co církev dokázala starým zvykům vtisknout ráz křesťanského svátku, jako jsou například Vánoce nebo Velikonoce. V určitých případech katolická církev raději přijala některé pradávné zvyky za své, než aby proti nim marně bojovala.⁶⁵

Odpověď na otázku, co je zvyk nebo tradice, záleží na úhlu pohledu, z kterého k tomu slovu přihlížíme, a proto se definice psychologů, sociologů, historiků či etnografů mohou značně lišit. Je to dáno tím, že se jednotlivé obory zaměřují na něco jiného.⁶⁶

Na základě Ottova slovníku naučného z let 1888–1909, který byl dlouhých sto let největší českou encyklopedií, můžeme zvyk formulovat jako chování zavedené v komunitě, jenž definuje naše úkony, a které se častým prováděním ustalují, aniž k nim vůle dává podnět. Respektive je to nevědomé napodobování toho, co dělají ostatní členové. Jeho vznik se opírá o tradici.⁶⁷

Ze stejného slovníku jsem čerpala definici i pro tradice, neboť s tímto významem slova budu nadále pracovat. Pojetí tradice chápeme jako kulturní obsah předávaný z pokolení na pokolení pouze ústní cestou, uznávaný danou komunitou jako společensky důležitý pro svou současnost a budoucnost. Můžeme zde v širším slova smyslu zahrnout vše, co nazýváme moderním slovem folklor: národní pověsti, pohádky, písně, pořekadla, zvyky, pověry, slavnosti, víry, způsoby myšlení a chování.⁶⁸

Je důležité zmínit i novodobější jednoznačné určení významu pojmů zvyky a tradice, protože se v průběhu let vyvíjely a měnily. Podle sociologické encyklopedie definujeme zvyky jako ustálené vzory chování, které si jedinec osvojuje v procesu socializace. Mohou být charakteristickými prvky dané kultury, projevem či transformací jejich hodnot, norem a institucí. Mohou se také spojovat v konfigurace typické pro danou kulturu v kulturní vzory. Rozšiřují se nápodobou, mohou difundovat do jiných skupin, kultur a v zásadě jsou však rysem postojové uzavřenosti.⁶⁹

Co se týče sociologické encyklopedie a její formulace tradice, je to přetrvávající vzor chování, který redukuje nejistotu rozhodování. Považujeme ji jako jeden ze způsobů

⁶⁵ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 18.

⁶⁶ Tamtéž, s. 17.

⁶⁷ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 27. Vůz-Žyžkowski. Praha: J. Otto, 1908. s. 729.

⁶⁸ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 25. T-Tzschirner. Praha: J. Otto, 1906. s. 626.

⁶⁹ *Sociologická encyklopedie*. Zvyk. [online]. [cit. 2021-3-18]. URL: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Zvyk>>.

kolektivního jednání a zpřítomňuje hodnoty, které jsou považovány za významné v dané kultuře, a které se často mění v normativní vzorce chování, ve zvyky, obyčeje nebo mravy.⁷⁰

Definici tradic věnovalo značnou pozornost nespočet badatelů. Mezi ty polské řadíme například S. Czarnowského, K. Dobrowolského, L. Krzywického a další.⁷¹

K. Dobrowolski, profesor sociologie a etnografie, formuloval tradici jako veškeré dědictví, které končící generace předávají nastupujícím pokolením. Podle jeho názoru je pojem tradice velmi blízký pojmu kultura.⁷²

3.1 Rodinné zvyky a tradice

Mezi rodinný cyklus řadíme především obyčeje spjaté s životem člověka – narození, křest, svatbu a pohřeb.⁷³ Hlavním cílem bylo uvádění členů rodiny do dalších životních etap. Rodinné zvyky a tradice připravovaly dítě nejen pro život ve společnosti, ale také přispívaly k zachování kontinuity kulturního vývoje přenosem kulturních vzorců. Z historického pohledu rolnická rodina plnila především ekonomickou funkci a byla spíše zárukou přežití.⁷⁴

V rámci popisu rodinných zvyků a tradic jsem se zaměřila na okolí vesnic Brzezinka, Niegoszowice a Rudawa nacházející se v Malopolském vojvodství na přelomu 19. a 20. století, z důvodu objasnění jednotlivých zvyků v tradiční polské kultuře a následného porovnání s popisem tradic a zvyků v díle *Sedláci*. Na základě uvedených příkladů se v závěrečné části dozvíme, do jaké míry jsou informace uvedené v románech založeny na realitě. Zároveň se zmíním o průběhu a rituálech těhotenství, narození dítěte, raného dětství a křtu, které se buď v *Sedlácích* objevují, ale nejsou podrobněji popsány anebo je zde nenalezneme vůbec. Na druhou stranu jsou nedílnou součástí životního rodinného cyklu, které stojí za zmínku.

3.1.1 Matka a dítě

3.1.1.1 Těhotenství

Ve všech kulturách existovala sféra zvyků a rituálů souvisejících s faktem narození člověka. Pokaždé měla jeden a tentýž záměr, kterým bylo zajistit optimální podmínky pro porod, šestinedělí a pro ochranu jak novorozeného dítěte, tak i jeho matky před nebezpečím

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1991. s. 24.

⁷² Tamtéž.

⁷³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 17.

⁷⁴ STONE, Lawrence. *The family, sex and marriage in England 1500–1800*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1977. s. 800.

ohrožující jejich život a zdraví. V případě *Sedláků* se s tímto jevem můžeme setkat pouze okrajově, protože je v knize zmíněna pouze manželka Antka, Hanka, která s ním čekala dítě. Nicméně vzhledem k tomu, že se jedná o jeden z nejdůležitějších momentů koloběhu života, tak jsem se rozhodla popsat tyto zvyky, aby obraz lidových rodinných zvyků byl kompletní.

Na počátku 20. století v Niegoszowicích a jeho okolí existovalo v tomto ohledu mnoho pradávných přesvědčení, u kterých se většinou racionální zkušenost mísila s pověrečnými a magickými představami a úkony.⁷⁵ Lidé se obávali určitých zvláštností osob, jevů nebo činností, které se mohly přenést na dítě. Matkám se doporučovalo vyhýbat dotyku svého těhotenského břicha, protože na místě dotyku by dítě mohlo mít červené mateřské znaménko. Mezi další doporučení patřil pohled skrz sklo na slunce, poněvadž by se dítě mohlo narodit zkroucené ve spirále nebo také pohled skrz klíčovou díрку, který by mohl způsobit analogické následky nebo dokonce slepotu. Budoucí matky se měly vyhnout očnímu kontaktu se zajíci nebo králíky, aby se dítě nenarodilo se zaječícími rty. Neměly nic nosit v klíně nebo v zástěře, zejména brambory a ovoce, z důvodu hrozícím vředům u dítěte. Bylo nepřijatelné, aby matky sedávaly na prahu, protože to mohlo způsobit komplikace u porodu. Těhotné ženy měly přísně zakázané pobývat v místnosti zesnulého, protože by to mohlo způsobit narození duševně nemocného nebo mrtvého dítěte. Ze stejných důvodů bylo zakázáno účastnit se pohřbů. Matky se také měly vyvarovat pití alkoholu a pobývání ve společnosti opilců, aby se též dítě nestalo opilcem.⁷⁶

3.1.1.2 Narození dítěte

První porodní báby, jako samostatné povolání, byly doloženy už ze staroegyptských papyrosů.⁷⁷ V Malopolsku se též setkáváme s porodními bábami, které se kromě asistence u porodu staraly v prvních dnech o matku i o dítě a prováděly ošetrovatelskou činnost. Věřilo se, že cizí lidé se nesměli dívat na nově narozené dítě, protože by ho mohli snadno očarovat, zvláště pokud ještě nebylo pokřtěno. Nebylo ve zvyku připravovat dětskou výbavu před narozením dítěte. Pleny se vyráběly ze starých zástěr a sukní. V této době se počty dětí neplánovaly, dokud žena byla plodná, rodila. Pokud se v rodině narodilo sedm dcer, lidé věřili, že jedna z nich je

⁷⁵ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 1050.

⁷⁶ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 119–120.

⁷⁷ DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2001. s. 144.

prokletá nebo čarodějnice. Pokud se narodilo sedm synů, věřili, že jeden z nich musí být upírem. Nedokázali však určit, které z dětí bylo považováno za prokleté, čarodějnici či upíra.⁷⁸

Zmínka o průběhu porodu či porodní bábě v *Sedlácích* zcela chybí. Víme pouze o matce Jagny, která díky jejím zkušenostem s nemocemi často asistovala při léčbě obyvatel Lipce. Z tohoto důvodu byla v románu jednou přivolána k porodu, ale více informací se zde nenachází.

Karel Chotek, český etnograf a pedagog, charakterizoval obyčejový a zvykový cyklus při narození následovně:

„Narození dítěte nebylo dříve události zvláštního významu; ve staré rodině byl porod častý, skoro pravidelný. Při těžkých poměrech a veliké úmrtnosti nebylo také jisté, zda nový člen doroste a stane se členem celku. Naproti tomu v narození člověka bylo vždy mnoho tajemného, přirozený cit rodičů a příbuzných spojoval s ním nejistotu a úzkost, zda zůstane dítě naživu, a přání, aby se stalo zdatnou a platnou částí rodinného kolektivu. Proto se budou v obřadech při narození dítěte uplatňovat hlavně prvky hygienické a náboženské v primitivní formě magické, snad trochu i právní, kdežto ostatní se sotva projeví. Také nebudou složité ani zvláště jásavé, protože jsou časté a ohrožují život matky, důležitého člena hospodářského, nebo aspoň vyřazují ženu kojením a opatrováním novorozeněte na delší dobu z plné pracovní činnosti. Můžeme také znamenati snahu regulovati porod tak, aby nespadal do času intenzivní polní práce, tedy spíše do podzimu a předjaří.“⁷⁹

3.1.1.3 Rané dětství

Neposlušné chování a pláč dětí se přisuzoval bohynkám. Podle představ místních to byly představitelky tvorů, jejichž vnější vzhled připomínal ošklivé ženy. Sídlily v řekách a bažinách. Bohynky jsou spojovány se sudičkami.⁸⁰ Jejich hlavním cílem byla výměna dětí – vzít si lidské dítě a nahradit ho svým. Jejich děti byly velmi neposlušné, neklidné a neustále plakaly. Jediným východiskem, jak získat dítě zpět, bylo neustálé bití podstrčeného dítěte, dokud bohynka přitahovaná jeho hlasitým křikem nepřišla a nevrátila skutečně nemluvně. Často se v okně pokoje vystavovala třezalka tečkovaná, která měla chránit před údajnou výměnou. Do doby křtu měla matka zůstat neustále s dítětem a nikdy nesměla vyjít z domu. Bohynky byly méně nebezpečné po křtu. Z důvodu stálého nebezpečí se starším dětem

⁷⁸ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 120–121.

⁷⁹ KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1991. s. 89.

⁸⁰ MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. Olomouc: Votobia, 1995. s. 125.

doporučovalo nehrát si poblíž vody, aby je neunesly. Víra v bohynky byla všeobecně známá, ale postoj k ní byl jiný. Jedni věřili v její skutečnou existenci, druzí byli vůči ní skeptičtí nebo se víře v bohynky vysmívali.⁸¹ Přesto, že bohynky byly v polském prostředí známé, v *Sedlácích* zakomponované nebyly.

3.1.1.4 Křest

Jako křesťanský liturgický akt všech křesťanských církví byl jedinec tímto způsobem přijímán za řádného člena komunity příslušné církve.⁸² Křest se obvykle konal, pokud bylo dítě zdravé a silné, do dvou týdnů, nejpozději do jednoho měsíce od narození. Kmotři byli vybíráni z kruhu rodiny nebo přátelských sousedů. Jednou z povinností kmotrů bylo i zaplacení církevního obřadu. Dítě na křest obvykle oblékala babička. Křestní soupava se skládala z křestní roušky, peřinky s povijanem, košilky, kabátku a čepičky.⁸³ Jméno manželského dítěte si rodiče volili sami. Pokud jméno, které bylo atraktivní pro rodiče, se shodovalo se jménem muže, jehož reputace na vesnici byla negativní, rezignovali a vybrali jméno jiné. Rodiče nemanželského dítěte si naopak jméno nevybírali, ale vybíral ho kněz. Je známo, že jména nemanželských dětí byla směšná a ošklivá, aby to každý věděl. Například chlapci dostávali jména jako: Polikarp, Baltazar, Bonifacy, Kacper. Dívky byly pojmenovány jako: Balbina, Adelajda, Petronela, Kunegunda. Velmi zajímavým faktem je, že matka nemanželského dítěte neměla problémy s hledáním kmotrů, protože panovalo přesvědčení, že kmotrovská přítomnost u takového dítěte přináší štěstí. Křest nemanželského dítěte byl, na rozdíl od klasického křtu vykonávaném v neděli, vykonáván ve všední den.⁸⁴ V *Sedlácích* sice křest proběhl, ale nebyl podrobněji vylíčen.

Co se týče pohlaví dítěte, v minulosti byli upřednostňováni synové. Především u dítěte prvorozeného. Bylo zde několik důvodů pro formování takového postoje, ale nejhlavnějším důvodem byla skutečnost, že podle zvykového práva byl dědicem farmy právě prvorozený syn.

⁸¹ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 121–122.

⁸² BROUČEK Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek, Věcná část A-N*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 441.

⁸³ Tamtéž, s. 442.

⁸⁴ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław [i in.] 1979. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. s. 122–123.

Syn byl základem pro zachování kontinuity rodiny a příjmení. Rodina nemusela pro syny zajistit věno a chystat svatbu, naopak, syn mohl zvýhodnit majetek pomocí výhodného sňatku.⁸⁵

3.1.2 Přejchod do dospělosti

3.1.2.1 Námluvy

Dominantní role rodičů při výběru partnera byla v tradiční kultuře běžným jevem schváleným dobovým společenským názorem. Pro rodiče nejdůležitějším kritériem při výběru partnera byla ekonomická situace. Zaměřovali se na akry, jejich počet a umístění, protože „pole navzájem ženili“. Leckdy se pro nevelkou sumu peněz, několik svršků nebo kus dobytka rodiny rozešly.⁸⁶ Pokud byla nepříznivá situace v zemi, tak veškerá rozhodnutí týkající se budoucnosti členů rodiny musela být podřízena majetkovým zájmům. Dívka nemusela vykazovat žádné zvláštní schopnosti ani krásu, aby si našla kandidáta na manžela. Stačilo, aby měla majetek. To samé platí i pro druhou stranu. Ve většině případech byly manželské páry vybírány na základě podobného majetkového stavu partnerů. Bylo tedy předem známo, ve kterých případech mohlo dojít ke sňatku a ve kterých ne. Sociálního pokárání proti přijatým normám docházelo často v bohatých rolnických rodinách. Pro ostatní rodiny, kterým pro každodenní život stačil kousek země, bylo důležité mít práci a uživit rodinu. Z tohoto důvodu měli mladí lidé celkově větší svobodu při výběru partnera podle svých preferencí.

Po dvacátých narozeninách začali chlapci postupně přemýšlet o svatbě. Den svatého Štěpána, tedy 26. prosince, byl považován za vhodný pro zahájení konkrétních jednání mezi chlapcem a otcem budoucí nevěsty. Hlavním úkolem byla domluva na materiálních podmínkách, za kterých mělo být manželství uzavřeno. Zjistit, co by rodina chtěla dát své dceři jako věno. Rozhovor začínal lhostejnými tématy, ale po nějaké době odhalil skutečný účel návštěvy a stal se velmi konkrétním. Hosté si připili vodkou na dceru otce a pokud otec přípitek neodmítl, předběžná smlouva byla uzavřena.⁸⁷

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ BROUČEK Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek, Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 595.

⁸⁷ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 126–127.

3.1.2.2 Svatba

Tradiční selská svatba spadala svým původem do obyčejového práva, které pokládalo sňatek za jediný rituál potvrzující manželský svazek.⁸⁸ Ke svatbám docházelo obvykle v období po sklizni, kdy byly plné stodoly, anebo ve svátečním období jako jsou Vánoce a Velikonoce. Zpravidla se konaly ráno, obvykle ve středu nebo ve čtvrtek, aby měli lidé čas do neděle vystřízlivět a nezanedbali nedělní mši. Dva až tři dny trvala v rodinách střední vrstvy a u bohatých rodin až týden. Zásadně nevěsta zvala svatební hosty a ve společnosti postarší družičky obcházela vesnici a dávala všem koláčky a kytice. Svatební událost byla na vesnici nesmírně důležitým momentem a byla pečlivě sledována a komentována.⁸⁹

Matka dávala dceři před odjezdem na svatbu kousek chleba svázaný v kapesníku, trochu soli a stříbrných peněz. Záleželo na nevěstě, zda si věci ponechala nebo je po svatbě nabídla chudým před kostelem. V průběhu svatby se nevěsta například snažila ženichovi překrýt nohy závojem, aby ji po svatbě poslouchal.⁹⁰

U svatební večeře se obvykle jedlo ze společných misek. Ženy a muži jedli odděleně u jednoho stolu. Novomanželé jedli s družbami u samostatného stolu. U bohatých vrstev nesmělo chybět maso se zelím a vývar s nudlemi. Mezitím se rozdávaly kousky chleba, klobásy, sýry i tradiční koláčky. Mezi nápoje patřila například vodka, nakládáný okurkový kvas a švestkový kompot. Po hojné večeři začali hrát hudebníci, začalo se opět tancovat a zpívat. Vrcholem svatebního obřadu bylo čepení, které bylo rozšířené u všech Slovanů. Odráželo změnu stavu, kdy se ze svobodné dívky stala vdaná žena.⁹¹ Započalo večer a někdy trvalo až do pozdních hodin. Čepení měla na starosti takzvaná široká. Patřila mezi hlavní ženský obřadník na svatbě a její funkci mohly vykonávat pouze ženy disponující danými dovednostmi.⁹² Obřad byl zahájen takzvaným dámským tancem v podání široké, družiček a nevěsty. Po tanci družbové umístili stoličku uprostřed místnosti. Nevěsta si na ní sedla a družba jí sundala svatební závoj s myrtovým věncem, rozmotala vlasy, symbolicky je ustříhla a poté jí na hlavu nasadila čepec

⁸⁸ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 995.

⁸⁹ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 127–129.

⁹⁰ Tamtéž, s. 128.

⁹¹ BROUČEK Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek, Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 102.

⁹² POPELKOVÁ, Alena. *Vývoj svatebního obřadu v obci Strání od poloviny 20. století do současnosti* [online]. Brno, 2018 [cit. 2021-06-02]. URL: <<https://is.muni.cz/th/te6d2/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Martina Pavlicová. s. 39.

nebo šátek. Čepení mohl předcházet obřad rozplétání a stříhání vlasů, ale nebylo to podmínkou. Po vykonání obřadu dala široká nevěstě na klín zástěru, aby svatebčané mohli věnovat peníze na čepec. Akci doprovázely příležitostní zpěvy. Široká pozorně sledovala, kdo dával a kolik, a na netečné naléhala zpěvem.⁹³

3.1.2.3 Smrt

Smrt neodvolatelně vylučuje jednotlivce z živé společnosti a vědomí nevyhnutelnosti této chvíle je důvodem, proč zvyky související se smrtí měly zvláštní hodnotu a byly přísně dodržovány. Obecně byla smrt v lidové tradici spojována s odloučením duše od těla a s vírou v její posmrtnou existenci. Tradice také hovoří o smrti jako o neviditelném stínu, který člověka zadává nebo o personifikované bytosti hubící člověka ze své vůle, z božího příkazu, pro urážku nebo nespravedlivý vztah k lidem.⁹⁴ Role zlověstných znamení byly přiřazeny různým událostem a jevům jako důkaz předzvěstí smrti. Mnoha věštění přežily dodnes. Mezi znamení, které ohlašovaly smrt a projevovaly se uvnitř domu patřila například malba nebo zrcadlo padající ze zdi, rozbití zrcadla, skla v obraze nebo dokonce rozbití talíře, spontánní otevření dveří, neodůvodněné zastavení hodin. Blížící se smrt se podle tradic projevovala i chováním zvířat a ptákům. Mezi znaky označující blížící se smrt mimo dům patřilo rytí krtka v blízkosti obydlí, zejména pod oknem či dveřmi. Říkalo se, že ryje hrob. Nejhorší možné předtuchy vyvolávalo zakokrhání slepice, a proto byla okamžitě poražena. Sovího houkání se lidé též obávali, stejně jako škrekotu vran, skřípání straky a zpěvu sýkorky na stromě.⁹⁵

Kromě všech příznaků tohoto druhu byla přikládána velká důležitost snům. V lidských snech se zjevovaly osoby v podobě němých přízraků, které měly údajně zemřít. Pokud lidé uslyšeli někoho třikrát klepat na dveře nebo na okno, aniž by za nimi někdo stál, považovali to za znamení smrti blízké nebo známé osoby, protože to byl jeden ze způsobů, kterým umírající oznamovali svou smrt. Civilizační změny přinesly také nová přesvědčení, třeba se začalo věřit, že smrt psa na kolejích znamená, že v následujících dnech zemře člověk.⁹⁶

⁹³ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 129-136.

⁹⁴ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 928.

⁹⁵ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej*. Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 137-138.

⁹⁶ Tamtéž.

V momentu, kdy rodinný příslušníci tušili, že se blíží poslední okamžik, byli posláni pro kněze, který dal umírajícímu do ruky svíčku. Pozoroval se směr stoupajícího kouře. Pokud kouř zůstal nad svíčkou, znamenalo to šanci na uzdravení. Pozavíraly se dveře a okna, aby duše zůstala v těle bez jakýchkoliv východů. Naopak pokud šel kouř směrem ke dveřím, byla situace považována za bezradnou.⁹⁷

3.1.2.4 Pohřeb

Pohřby jsou nejstaršími obecně rozšířenými obřady, které se praktikují ve všech lidských kulturách. Měly zajistit vyloučení zemřelého ze světa živých, zabezpečit mu přemístění mezi mrtvé a zamezit jeho návrat na zem.⁹⁸

Posmrtné činnosti vykonávali nejbližší příbuzní zesnulého, kteří věřili, že mu tímto způsobem mohou dát poslední službu. Zbylá voda po umytí těla se vylila všude, kam lidé nešlapali, s výjimkou hnoje. Často se do země vykopával speciální otvor, který se po vylití vody zasypal.⁹⁹

Starší lidé měli dlouho před svou smrtí vybrané oblečení, do kterého budou převlečeni na pohřbu a také poměrně brzy začali šetřit peníze na samotný obřad. V rakvích zemřelých byly uloženy cenné předměty, ale objevují se i případy, kdy se lidé pohřbívali s věcmi každodenních potřeb, jakou jsou u žen šátky nebo šicí doplňky a u mužů čepice nebo brýle. Podle informací z Niegoszowic, z malé vesničky poblíž Krakova, byl někdy respektován i druh věci, který měl dotýčný rád. Lidé, kteří rádi hrávali karty byli pohřbeni s kartami. Těm, kteří rádi pili alkohol nebo kouřili cigarety, se dával do rakve alkohol případně cigarety.¹⁰⁰

První dva dny zesnulý obvykle zůstal doma a následující třetí den se konal pohřeb. Před smutečním obřadem se zemřelý nesměl nechat o samotě, aby k němu nepronikly zlé mocnosti.¹⁰¹ Během této doby bylo zvykem navštívit zesnulého na rozloučenou. Před bezprostředním vyvedením zemřelého z domu ho jeho nejbližší rodina políbila. Starší rodinný příslušníci obvykle na čelo a mladší generace na ruku. Víko rakve zavíral nejstarší přítomný

⁹⁷ Tamtéž, s. 139.

⁹⁸ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 761.

⁹⁹ KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 139.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 140.

¹⁰¹ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. 3. svazek., Věcná část O-Ž. s. 761.

sedlák, případně přítel zesnulého a poté rakev pokropil svěcenou vodou. Promlouvání jménem zemřelého ke své nejbližší rodině neměl provádět nikdo z příbuzných, aby zemřelý nemohl naznačit svého nástupce. Zesnulý byl vynášen z domu vždy nohama napřed. Zpravidla rakev nesli přátelé nebožtíka nebo v jejich nepřítomnosti muži, kteří byli pro tento účel speciálně připraveni a poté řádně odměněni vodkou. Za definitivní rozloučení zesnulého s domem, ve kterém celý život pobýval, bylo považované trojitě poklepání na práh se slovy: „Mír tomuto domu“.¹⁰²

Při pohřebním průvodu nesli muži vpředu kříž se smutečním praporem a za sebou táhli vozík s rakví. Za nimi šla nejbližší rodina, poté vzdálení příbuzní, přátelé, sousedé a na konci zbytek účastníků, kteří tvořili celou venkovskou komunitu. Cestou ke kostelu se průvod zastavil u všech křížů na silnici. Průvodce přednesl řeč až u kříže na hranici. Bylo zvykem, že nejbližší členové rodiny a přátelé zesnulého poté přistoupili k rakvi a políbili její víko.¹⁰³

Smutek trval zhruba rok, ale za nejtěžší období se považovalo prvních sedm týdnů. Během celého roku nebylo vhodné chodit do hostince, účastnit se oslav nebo svateb. Vdovci a vdovy nebyli veřejností dobře přijati, pokud chystali další svatbu hned po uplynutí období smutku. Ovšem za zcela přirozené bylo se znovu oženit nebo vdát za dva nebo tři roky po smrti předchozího partnera.¹⁰⁴

3.2 Výroční zvyky a tradice

Pro každou kulturu je rytmus střídání dní všedních se dny svátečními velmi příznačný. Celoroční cyklus v tradiční lidové kultuře je svázán se zemědělstvím, a proto se opírá o řád přírody, spolu s ní vítá nový život v očekávané době, oslavuje sklizeň a obřady usiluje zajistit zdar úrody v následujícím roce. S každým svátečním dnem se pojí jasný obsah, symbolika, a vyžaduje proto i určité jednání a chování. Vyznačovalo se to vnější a vnitřní podobou počínaje svátečním oblečením, přes sváteční a pro určitou dobu charakteristickou stravou až po duchovní usebraní. Pro zdar smyslu svátku bylo žádoucí a nezbytné dodržet předepsané chování.¹⁰⁵

V této podkapitole se zabývám slezskými zvyky a výročními obřady, které se opakují v různých obdobích každého roku a jsou svým obsahem a strukturou podobné výročním

¹⁰² KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 141.

¹⁰³ Tamtéž, s. 142.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ *Etika a tradiční lidová kultura: 14. strážnické sympozium, 5.–6. května 1998: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998. s. 21.

zvyklostem v jiných oblastech Polska, navzdory rozdílným jako je oblast Varmie a Mazury. Jsou spojené s rokem kalendářním, církevním a změnou ročních období. Významná část těchto zvyků patří k nejstarším ve střední Evropě. Dle názoru badatelů tradiční sociální kultury patří roční rituální zvyky v Horním Slezsku k nejpestřejším a nejrozmanitějším v Polsku.¹⁰⁶ Zde jsem omezila veškeré zvyky a tradice pouze na ty, které se objevují v knize Sedláci.

3.2.1 Škubání peří

Takzvané „szkubaczki“ mají podobný společenský charakter jako předení. Škubání začínalo v průběhu listopadu, ale nejčastěji v prosinci, kdy skončily větší hospodářské práce a nastaly dlouhé monotónní večery. Pracovalo se pouze ve všední dny. Se škubáním peří souvisela celá řada pověrečných příkazů a zákazů. Například se nesmělo ustat ve škubání, dokud se neoškubalo veškeré peří vyložené hospodyně na stůl na začátku škubání, protože v opačném případě by se v následujícím roce nemusel vydařit chov.¹⁰⁷ Pro sobotní škubání peří platil tentýž zákaz jako pro předení, ale v tomto případě to nebylo přísně dodržováno všemi obyvateli.¹⁰⁸ Práce byla též doprovázena zpěvem náboženských a lidových písní, vyprávěním pohádek, osobních zkušeností, aktuálních zpráv, událostí ze života na venkově a ve světě a obvyčejnými klevetami. Je důležité zmínit, že nikdo za pomoc neočekával nic na oplátku.

Podle S. Wallise, etnografa a historika hornoslezského regionu, mělo škubání určitý význam pro folklor:

„Prostřednictvím příběhů slyšených během škubání se mladí lidé seznamovali s různými příběhy, které rozvíjely ústní tradice přenášené z otce na syna, dědečka na vnuka. Díky příběhům během škubání nebyly zapomenuty události z minulosti a zprávy o duchovní kultuře našich předků.“

3.2.2 Přádtky

Hromadné předení se konalo každý rok na konci podzimu a zimy a bylo jednou z nejoblíbenějších prací na venkově, kterou prováděly děvčata a vdané ženy shromážděné z nejbližšího okolí.¹⁰⁹ Takové večery měly společenský charakter, při kterých se uplatnila

¹⁰⁶ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 7–9.

¹⁰⁷ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 158–159.

¹⁰⁸ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 37.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 32–39.

tradiční vyprávění, pohádky, hádanky, zpěv a vzájemné škádlení.¹¹⁰ Bylo nutné brát ohledy na pověst, která zakazovala předení po sobotní večeri. Zákazy týkající se pření, tkaní, mletí nebo šití ve dnech zejména jako je Štědrý večer, Velký týden nebo svaté večery. Byly motivované zohledněním přítomnosti mrtvých duší mezi živými a vírou, že nevhodné chování by je mohlo urazit nebo zahnat.¹¹¹

3.2.3 Štědrý večer

Štědrý večer se neobešel bez různých vír a magických procedur zaměřených na zajištění prosperity, zdraví a štěstí, stejně jako dobré zemědělské vegetace jak během zimy, tak po celý následující rok. Rozšířená zvědavost o tom, co nový rok přinese rodině a statku byla charakteristickým rysem tohoto dne. Veškeré chování, jednotlivá lidská gesta a události byly považovány za symbolická. V ranních hodinách se měl každý probudit a vstát sám od sebe. Aby lidé předcházeli bolesti hlavy v příštím roce, nesekali dříví nebo kladivem nezatloukali hřebíky, aby se vyhnuli bolestem zubů. V jižním Polsku se různé názory ohledně pověr lišily. Někde se pravilo, že je důležité si na Štědrý den alespoň jednou kýchnout, aby se zabránilo smrti, ale naopak v jiných oblastech lidé tvrdili, že kolikrát si člověk během večere kýchne, tolikrát v příštím roce onemocní. Lidé se snažili vyvarovat pokládání čepice nebo klobouku na stůl, aby krtci nezačali rýt pole. Bylo zakázané vstupovat do chlívků se světlem, aby se v dalším roce předešlo požárům. Pokud děti dodržovaly půst, panovalo přesvědčení, že večer uvidí na obloze zlaté tele.¹¹² Další pověrečné předvídaní se týkalo počasí. Hospodyně nejen v Polsku, ale i v Čechách rozkrajovaly jablka, z kterých vzaly dvanáct jader a hodily je do vody. Počet plavajících jader na povrchu určoval počet suchých měsíců v roce.¹¹³ Předpověď také určovaly z dvanácti slupek cibule, do kterých vložily sůl, poté je položily na prkýnko na kamna a po hodinovém čekání se ukázalo, ve které slupce je sůl suchá nebo vlhká. Podle suché slupky se solí se odhadoval měsíc, kdy bude panovat sucho.¹¹⁴

Ve znamení vánočních příprav se od brzkého rána nesl celý den, a to včetně chystání slavnostní večere. Na venkově se dokončovaly poslední drobné zemědělské práce, pokud se

¹¹⁰ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 816.

¹¹¹ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 35.

¹¹² Tamtéž, s. 44–45.

¹¹³ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. Praha: Vyšehrad, 1989. s. 80.

¹¹⁴ BOGUSŁAWSKA, Maria. *Rok polski, zwyczaje narodowe, tańce i pieśni obrzędowe: 3 odczyty do obrazów świątecznych*. Warszawa: Księgarnia Polska Polskiej Macierzy Szkolnej, 1920. s. 6.

nestihly udělat dříve. Na Štědrý den byla orba zakázaná, ale každý zemědělec se snažil za příznivého počasí zasít alespoň záhon žita.¹¹⁵

Členové domácnosti museli být podle povahy obřadu umytí, učesaní a slavnostně oblečení. Existovalo přesvědčení, že kdo usedne ke štědrovečerní večeři špinavý, bude takový po celý rok. Večeře probíhala v kruhu celé rodiny spolu s čeledí, kteří byli zaměstnáni na farmě. Znáмым polským zvykem bylo umístění snopu žita do rohu místnosti a uložení slámy na stůl pod ubrus, čas od času ji rozprostřeli i po zemi. Tímto zvykem se interpretovala památka Ježíšova narození v prostém betlémě v senu.¹¹⁶ Lidé pokládali na stůl v závislosti na místní tradici všechny druhy obilí vypěstované na farmě, které se poté uskladnily a smísily se zasetým obilím za účelem věčného dostatku. Kromě obilí se na stůl dávaly i jiné plodiny, jako brambory, tuřín, červená řepa nebo ovoce.¹¹⁷

Vystoupením první hvězdy na obloze skončilo dodržování půstu a započal okamžik štědrovečerní večeře. Důležitým okamžikem večeře bylo lámání posvátné oplatky. K lámání docházelo hned po modlitbě, ale v některých rodinách až po večeři. Mezi jejich přání většinou patřila prosperita, zdraví, boží požehnání, omluva za křivdy, zlá slova a hněv. Otec rodiny zahájil ceremonii lámání a první osoba, která skládala přání byla žena.¹¹⁸

Jak už bylo zmíněno, znamení budoucna probíhala v době, která byla lidmi považována za mocný čas. V osudové dny lid věřil v magii příchozího člověka, který jako první přišel do domu, nebo s nímž se lidé potkali. Ve Slezsku se názor na tradici velmi lišil, protože na takovém člověku záležel osud rodiny i hospodářství v následujícím roce.¹¹⁹ Některé rodiny raději zamykaly dveře kvůli obavě přinesení smůly do domu, jiné si naopak přály, aby se cizinec objevil. S názvem takového člověka neboli polazníka, se setkáváme v Těšínském Slezsku, ale také na východní Moravě. V Těšínském Slezsku se pravilo, že pokud přijde starší člověk, znamená to, že v příštím roce budou mít dospělí převahu v rodině. Pakliže přišel člověk mladý, předpovídalo to budoucí rozmnožení rodiny jako je uzavření sňatku nebo narození dítěte.¹²⁰ Na východní Moravě se objevovaly podobné zvěsti. Přišel-li do domu jako první muž, říkalo se, že se na farmě budou rodit samí berani nebo býci. Pakliže vstoupila do domu jako první žena, měly se rodit samé ovce a krávy. První vkročení mladého muže předpovídalo v budoucím roce rození chlapců a býků, a naopak vkročení mladé ženy rození dcer a telat. Do domu vcházelo

¹¹⁵ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 45.

¹¹⁶ BOGUSŁAWSKA, Maria. *Rok polski, zwyczaje narodowe, tańce i pieśni obrzędowe: 3 odczyty do obrazów świątecznych*. Warszawa: Księgarnia Polska Polskiej Macierzy Szkolnej, 1920. s. 6.

¹¹⁷ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 45–46.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 51.

¹¹⁹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989. s. 79.

¹²⁰ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 59.

šťěstí s příchodem dítěte, děvčete nebo mladého člověka, nešťěstí vcházelo s člověkem starým. Překvapivým tvrzením bylo, že těhotná žena s sebou do dalšího roku přinášela nemoci.¹²¹

*V rozmezích dnů svatých nocí toužil člověk poznat, co ho v novém roce očekává: jaké bude počasí, jaká úroda na poli, jak se mu bude dařit v chodu dobytka, jaké osobní osudy ho postihnou. Z neznalosti přírodních zákonů vyplývala pověrčivost, která se stala základem věštev, k nimž se lid uchýloval.*¹²²

V oblasti Slezska byl Štědrý večer vždy pestrý. Výjimkou se staly roky hospodářských krizí. V první polovině 19. stol. lidé na vesnici neměli možnost ani touhu následovat tradici, a proto ne vždy připravovali štědrovečerní večeři. Pokud se připravovala, téměř se nelišila od každodenních pokrmů. V každém případě se pokusili uvařit alespoň nejdůležitější štědrovečerní pokrm, kterým byla polévka z konopného semínka, zasypaná jahelnou kaší a podávaná s uvařenou kaší krupicovou. Pokud se nebudeme ohlížet na krizové časy, na stole nechyběly různé druhy ryb jako je sled' nebo kapr. Takzvaná „moucčka“ byla jedním z nejstarších jídel a skládala se z husté omáčky uvařené z másla a mouky s různými přísadami – houby, hrušky, křen, česnek a podávala se s ječmenovými haluškami. Dalším oblíbeným pokrmem byly brambory, krupice nebo rýže pečená ve vepřových střevech s bohatě sypanými škvarky.¹²³

Vánoční stromek se ujal v Polsku na počátku 19. století a objevoval se pouze v měšťanských rodinách.¹²⁴

3.2.4 Masopust

Masopust se odehrává celé období od Tří králů až do začátku postní doby, hlavně ale poslední tři dny, jímž toto období končí. Byl zařazen do církevního kalendáře i přesto, že nejde o církevní svátek, tutíž se jeho termín určuje podle Velikonoc.¹²⁵ O polské masopustní tradici se poprvé dozvídáme ze starých tisků ze 17. století, a to především díky měšťanské komedii neznámého autora z roku 1622 - *Mięsopust albo Tragicocomedia na dni mięsopustne*. Masopust, jak už bylo zmíněno, připadal na období konce zimy a počátek jarního období. Vesnický lid si chtěl předem zajistit dobrou úrodu a úspěch tím, že začne pracovat. Typickým zvykem je připravování slaměné figurky v lidské podobě v posledních dnech masopustu nebo

¹²¹ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989. s. 79.

¹²² Tamtéž, s. 80.

¹²³ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 52.

¹²⁴ FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989. s. 86–88.

¹²⁵ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 45.

na počátku Velkého půstu, která se vynáší daleko za ves, kde bývá obvykle topena, pálena či pohřbívána do země. Tímto aktem se lidé loučili se zimou.¹²⁶ Do masopustního období spadaly také oslavy ukončení přástek, které začínaly o adventu a s přestávkami trvaly celou zimu.¹²⁷ Celkově se starý polský masopust slavil ve štědrém, veselém a bouřlivém duchu, mezi které se řadily hony, hostiny či tance.¹²⁸

3.2.5 Velikonoce

Velikonoce se pojí s celou řadou lidových zvyků, ve kterých lze nalézt pozůstatky starověkých pohanských vír a které souvisí s příchodem jara, slunce a tepla. Tímto obdobím roku se naši předkové loučili s dlouhou zimou a vítali počátek nového léta. Dobrý a úrodný rok se snažili podpořit různými jarními pověrečnými obřady. Pohanské rituály, ať už byly keltské, germánské anebo slovanské, byly tak zakořeněné, že se objevovaly ještě po dlouhá staletí a mísily se s křesťanskými rituály, které postupem času dokázaly absorbovat téměř vše, co zbylo ze starých pohanských zvyků.¹²⁹

Velikonoce jsou nejstarším a nejdůležitějším křesťanským svátkem a oslavují utrpení, smrt a vzkříšení Ježíše Krista. Zmrtvýchvstání Páně, též Velikonoční neděle či Boží hod velikonoční, bylo obecně slavnostní a velmi vážné. V nedělní sváteční den byl stejně jako při první vánoční slavnosti tráven pouze s rodinou. Podle záznamů z 19. století lidé v některých částech Slezska chodili před církevními obřady na vrcholky blízkých kopců pozorovat slunce. Byli přesvědčeni vírou, že na velikonoční neděli během vycházení slunce mohou spatřit spasitele, který se objeví na dřevěném slunečním štítu v podobě velikonočního beránka. Věřilo se, že ve sváteční den slunce skáče radostí a mrtví se převrací v hrobech, a proto někteří lidé navštěvovali hřbitovy, aby poslouchali vycházející šelestění ze země.¹³⁰

Velikonoční neděle je spojena s různými pověrami, stejně jako u mnoha jiných svátku, i když ne tak početnými, jako jsou o Vánocích. Setkáváme se s věštbami, které zněly: komu při velikonočním svátku vypadne z ruky chleba, bude v daném roce čelit neštěstí nebo pokud během Velikonoční neděle bude svítit slunce či se alespoň ukáže zpoza mraky, počasí by mělo

¹²⁶ ŠAMŠOVÁ, Barbora. *Masopust v systému polské lidové kultury* [online]. Pardubice, 2015 [cit. 2021-06-01]. URL: <<https://theses.cz/id/p85byp/>>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Mgr. Michal Téra, Ph.D. s. 16.

¹²⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 50.

¹²⁸ ŠAMŠOVÁ, Barbora. *Masopust v systému polské lidové kultury* [online]. Pardubice, 2015 [cit. 2021-06-01]. URL: <<https://theses.cz/id/p85byp/>>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Mgr. Michal Téra, Ph.D. s. 16.

¹²⁹ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 99.

¹³⁰ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 194–195.

být po celý rok příznivé a obecně by se mělo dařit i úrodě. V průběhu roku hrozilo časté onemocnění tomu, kdo v první velikonoční svátek dlouho spal nebo odpočíval.¹³¹

Ve Slezsku bylo ve zvyku těsně před snídaní sdílet vejce a během sdílení si navzájem přát štěstí a zdraví. Na podobný zvyk můžeme narazit i v mnoha vesnicích a městech opolského regionu. Zpravidla se o vejce dělil otec rodiny neboli hostitel, při němž každý dostal kousek. V některých případech docházelo k postupnému sdílení, kdy nejprve hostitel sdílel vejce se svou ženou, poté s dětmi, a nakonec se služebnictvem. Lidé, kteří přisuzovali vejci magický význam, ho považovali za posvátné, tudíž po jeho konzumaci by se dotyčným nemělo nic špatného stát. Jelikož se držel dlouhý půst, všichni byli velmi nedočkaví, a navíc je lákal bohatě prostřený stůl. Setkáváme se zde i s rodinami, které musely před snídaní sníst trochu křenu na památku Kristova umučení. Tradiční velikonoční pokrm se podle nejstarších folklórních materiálů skládal z chleba, soli, vejce, uzeného masa, křenu a pečených koláčů.

S velikonočními svátky se také pojily různé zábavy. Válcování vajec bylo zábavou nejen pro chlapce, ale i dospělé muže. S podobným typem zábavy se v dnešní době už nesetkáme, neboť byl zapomenut. Hra spočívala ve válcování vajec z kopce dolů na zem směrem k prohlubni vytesané v zemi. Vítězem se stal ten, jehož vejce skončilo v jámě.

Charakter Velikonočního pondělí se zcela lišil od prvního dne svátečního. Součástí slavnostního pondělí bylo hlasité konverzování, radování, hodování a navštěvování jeden druhého. Podle nejstarších zdrojů byl tento den považován za nejmokřejší a nejradostnější. Bylo to způsobeno zvykem polévání žen a dívek vodou. Rituální polévání nebo stříkání vodou mělo v souladu s funkcemi jarních zvyků vegetativní charakter a hlubší smysl. Vesnický lid se snažil o nepatrné provokování přírody, aby upřednostňovala lidi a jejich zemědělskou práci.

Dalším staropolským zvykem bylo chození s kohoutem. Na malý dvoukolový vozík byl umístěn kruhový dřevěný otočný kotouč, uprostřed kterého byl dřevěný kohout pokrytý peřím. Jeho figurka byla přibita na sloupek připevněný ke štítu, který chlapci mohli ručně nebo mechanicky ovládat poté, co se vozík rozjel. Na plošinu byly obvykle umístěny panenky nebo tři taneční páry ze dřeva. V některých případech byl kohout nesen na ruku. Tímto způsobem byly kohoutem navštíveny všechny statky. Za písňě odkazující na umučení Krista dostávali chlapci malé dary. Lidé mohli chlapce potkat i v ženských převlecích, v nichž každý měl svou určitou funkci – hru na harmoniku, tanec a vedení koně. Kohout nejen že symbolizoval pánovo radostné vzkříšení, ale také přivolával jaro.

¹³¹ Tamtéž, s. 196.

3.2.6 Slavnost Těla a Krve Páně

Slavnost Těla a Krve Páně, lidově Boží tělo, se vždy koná ve čtvrtek po svátku Nejsvětější Trojice.¹³² Základem slavnosti byly průvody věřících, které obcházely čtyři oltáře. Svátek Božího těla se stal společenskou akcí spíše pro města než pro venkov. Slavnost se charakterizovala zdobením náměstí, ulic a oltářů květinami a následným průvodem. Plné košíčky květin měly také holčičky, které je nesly k posvěcení. K posvěcení se nesly i věnečky, které měly chránit před blesky. Ženy se snažily získat pár proutků lípy a břízy, kterými byly vyzdobeny oltáře, protože podle pověr měly chránit dobytek před nemocemi a pokud byly zapíchnuty do pole, měly zajistit vysoký vzrůst lnu.¹³³

3.2.7 Podzimní povinnosti (svatý Michal)

Den svatého Michala, tedy 22. září, byl v lidové tradici považován za datum ukončení výsevu. V té době měly být pole už sklizená. Dobytek nebyl krměn žádným krmivem, neboť bylo již obráceno pro zimní zásoby, a proto byl poslán na pastvu. Z důvodu snížení množství práce na statku a na poli to byl termín i pro ukončení smluv se zemědělskými pracovníky a smluv o pronájmu pozemků na venkově. Mimo jiné bylo nutné vyrovnat dluhy a zaplatit úroky.¹³⁴ S tímto obdobím souviselo také domlouvání prací na další rok. Lidé často využívali příležitosti k najímání nové pracovní síly na jarmarkách, na kterých se scházelo obyvatelstvo ze širokého okolí. Rozlišovaly se podle roční doby, ve kterých se konaly, tedy na jarní a podzimní.¹³⁵

3.2.8 Dušičky

Kořeny Dušiček tkví v prastarých keltských rituálech, poté je postupně přizpůsobovala svému učení křesťanská církev a své stopy zanechala i lidová víra našich předků.¹³⁶ Podle křesťanů, stejně jako Kristus vstal z mrtvých a bude žít navěky, mohou být také všichni spravedliví po své smrti vzkříšeni. Víra v posmrtný život doprovází křesťanství od jeho počátků. Dušičky se skládají ze dvou svátků. Svátek Všech svatých, který se slaví 1. listopadu a následujícího dne 2. listopadu, se slaví Památka všech zemřelých, lidově Dušičky, která je

¹³² Tamtéž, s. 197–236.

¹³³ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 201–203.

¹³⁴ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 268–269.

¹³⁵ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 327.

¹³⁶ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 244.

spojená se vzpomínkou a modlitbou za mrtvé, jejichž duše ještě pobývají v očištcí a procházejí přípravou na vstup do nebe.¹³⁷ Církevním obřadům několik dní před dušičkami předcházejí úklidové práce na hřbitovech a zdobení hrobů květinami, věnci a svíčkami. V mnoha vesnicích bylo po dlouhou dobu zvykem kupovat místo pro hrob ještě žijícím lidem.¹³⁸

Smuteční mše se konaly v ranních hodinách a odpoledne následovaly nešpory. Po nešporech se vydávaly v mnoha vesnicích v průvodu na hřbitov. Kněz po kázání pokropil svččenou vodou hrobky, začaly se zpívat náboženské písně a přednášet příslušné modlitby za duše mrtvých.¹³⁹ Po odchodu kněze lidé zapalovali svíčky a pokládali na hroby starobylé pečivo, které bylo většinou nadívané povidly, tvarohem nebo mákem, pekly se ale také bochánky, žemle, věnečky a další tvary. Všem těmto tvarům a druhům se říkalo obecně dušičky. Pokládalo se tam z toho důvodu, že ještě v 19. století a na začátku 20. století se v některých krajích chodilo na Dušičky koledovat.¹⁴⁰ Kromě pokládání pečiva na hroby se i praktikovalo umístování zbytků jídla na stůl nebo za okno, aby se duše najedly. Věřilo se, že v tuto noc zesnulí navštěvovali své bývalé domovy a očekávali pomoc od svých rodin.¹⁴¹

3.2.9 Hromnice

Hromnice se jako název obecně užívá pro katolickou slavnost Očišťování Panny Marie. Během svátku se v katolických kostelech žehnají hromničky neboli voskové svíčky. S názvem Hromnice se pojí tradice a obřady, které navazují na starobylou antickou symboliku světla a jeho oslavy. Později se svččené svíce začaly používat zejména proti hromu. V tento den se nesmělo klít, vést nevážné řeči nebo tančit, protože kdo by tancoval, zemřel by bez světla. Svátek byl do jisté míry považován za konec zimy a za neoficiální první jarní den. S tímto dnem se pojí mnoho lidových předpovědí počasí a vztahuje se k nim nemalé množství pranostik.¹⁴²

¹³⁷ Tamtéž, s. 244–245.

¹³⁸ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 270.

¹³⁹ Tamtéž, s. 271.

¹⁴⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčjeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 246–247.

¹⁴¹ POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaje i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 271.

¹⁴² BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 285–286.

4 Sedláci

V závěrečné kapitole se zaměřím na roční a rodinné zvyky objevující se v díle *Sedláci*. Pro každého obyvatele Lipce byly rituály, zvyky a svátky velmi důležitou součástí vzájemného žití, udávaly rytmus každého člena od narození až po smrt a provázely ho ve všech nejdůležitějších okamžicích. Rituálně-liturgický rok v knize určuje život každého jednotlivce, který je součástí vesnice. Kdokoliv se pokusil zvyky, obřady či zákony porušit, byl následně obviněn z jednání proti komunitě a hrozilo mu vyloučení. V této závěrečné kapitole budu psát o jednotlivých zvycích objevující se v díle *Sedláci* a zároveň k nim budu přidávat různé komentáře týkající se obecně lidové kultury.

4.1 Rodinné zvyky

4.1.1 Námluvy

Zvyk námluv vyžadoval, aby manželství bylo dohodnuto s rodiči dívky. Pokud se mladí měli navzájem rádi, to nebylo ale podmínkou, budoucí ženich poslal k rodičům budoucí nevěsty dohazovače. Na jednu stranu rozhodnutí o sňatku patřilo rodičům, ale na druhou stranu se manželství obecně na venkově nedomlouvalo proti vůli mladým. Dohazovači jménem ženicha požádali dívku o ruku a diskutovali o finančních záležitostech a výhodách, které by obě strany získaly po uzavření sňatku. V průběhu jednání byla před každého účastníka položena vodka, včetně dívky. Vypití vodky ze strany dívky znamenalo souhlas se sňatkem. Jinak tomu nebylo ani v knize *Sedláci*. Zde si můžeme všimnout patrného rozdílu ohledně vypití vodky a uzavření předběžné smlouvy o sňatku. Ve druhé části se zmiňuji o námluvách v Malopolsku, kde souhlas v podobě vypití vodky závisel na otci budoucí nevěsty, a ne na samotné nevěstě. V *Sedlácích* matka Jagny, Dominikowa, žádala Jagnu o její upřímný názor. Nenutila ji, aby se provdala za mnohem staršího Borynu, i když jeho finanční situace by rodině velmi prospěla. V tomto případě měly zásadní význam finanční záležitosti. Po úspěšném vyjednávání došlo k velkolepému zasnoubení v hostinci, jehož se zúčastnila téměř celá vesnice.¹⁴³

4.1.2 Svatba

Svatba se v románu konala v neděli a trvala celé tři dny. Na velkolepou událost se připravovala půlka vesnice. Chalupa nevěsty byla čerstvě obílená a připomínala zdobení jako

¹⁴³ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 1. díl, Podzim. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 173–182.

o svátcích. Chlapci den před onou slavností poházeli střechu chalupy smrčím a cesta mezi ploty od silnice až do síně byla vysypána jedlovím. Vůně připomínala les na jaře. Ve svatební místnosti v domě nevěsty byl veškerý nábytek odsunut do komory a místo něj byly umístěny důkladné lavice a dlouhé stoly. Nevěsta zakryla stoly tenkou látkou a ozdobila místnost barevnými papírovými výřezy. Poté, co byla svatební místnost slavnostně připravena, první hosté, v případě knihy to byli samí bohatí hospodáři, museli vypít kalíšek vodky pro zdraví páru. Hosté byli pozváni i z okolních vesnic a podle dávného obyčeje přinášely slepice, bochníky bílého chleba, sůl, placky, slaninu i stříbrný rubl v papíru. Dary byly přinášeny na oplátku za pozvání na svatbu, aby hospodyně neměla škodu.

Po veškerých přípravách hudebníci a mládenci, v románu se bavíme o šesti družbách, odvedli svatební hosty do domu nevěsty, čímž vytvořili mimořádně barevnou podívanou.

„Muzika hrála polskou, protože táhla od domu k domu zvat svatebčany... někde jim zavdávali před domem, jinde si je zvali dovnitř, v dalším stavení jim odpovídali písničkou – a odevšad vycházeli nastrojení lidé, přidávali se k nim a šli společně dál, všichni zpívající jedním hlasem pod okny družiček.“

„Hlasitě výskali, vesele prozpěvovali, ohnivě podupávali a šli tak bujně, jako by se mladý les zdvihl a letěl s vichřicí...“

Následně hudebníci a družbové šli k ženichovi, aby ho odvedli do domu snoubenky.¹⁴⁴ Po příchodu ženicha se za vhodnou chvíli otevřely dveře do komory a nevěsta byla vyvedena do světnice. Byla celá v bílém, v aksamitu, perech, stuhách, stříbře a zlatě, podobná obrazu. Dalším obřadem bylo slavnostní požehnání rodičů. V románu pár obdržel požehnání od matky nevěsty, kde nad nimi udělala svatým obrazem kříž a pokropila je svčenu vodou. V onu chvíli budoucí vdaná Jagna velmi plakala, loučila se a omlouvala se všem shromážděným za školu, kterou způsobila. Po získání souhlasu rodičů, svatební průvod vedl hosty, včetně nevěsty a ženicha, do kostela na obřad. Tím se na cestě vytvořil průvod, za kterým se valila celá ves. Oddavky zde proběhly poměrně rychle, neboť kněz spěchal k nemocnému. Když se novomanželé vrátili domů k nevěstě, čekalo na ně slavnostní přivítání.

Na nejdůležitějším místě usedli novomanželé a vedle nich po obou stranách nejváženější hosté podle hodnosti, majetku, stáří až do družiček a dětí. Varhaník řekl nahlas modlitbu a teprve až po ní mohli hosté jíst, pít a povídat si. Po sněžení prvního chodu a vypití nějakého alkoholu byly stoly z místnosti vyklizeny, čímž vznikl prostor pro tanec a hry.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 227–233.

Mezi svatební obřad patřilo i čepení, ve kterém byl cop nevěsty ustříhnut. Obřad byl čistě ženskou záležitostí bez účasti novomanžela. Takový účes symbolizoval nevěstu, která byla přijata do skupiny vdaných žen a dosáhla tak vyššího postavení. Jagna po oddavkách odmítala stříhání vlasů a zároveň se vymlouvala na to, že ve městech se podobný obřad nekoná. Z tohoto tvrzení můžeme odvodit, že čepení bylo pravděpodobně vesnickou záležitostí. Ženy se jí snažily domluvit:

„(...) Dvorské slečinky ať si ze sebe dělají pometla, ať si chodí s pačesy jako nějaké cimfrlínny – těm to projde, i když jsou hloupé, ale ty jsi selská dcera z děda i praděda a žádná městská coura, musíš se proto chovat, jak přikázal Pán Bůh a jak se vždycky na našem selském dělávalo (...)“

Další fází po oddavkách bylo nesení nevěsty do domu jejího manžela. S ní byl přesunut majetek, který dostala věnem, jako byla kráva, truhla s věcmi, peřiny a další předměty. Zde byla přivítána chlebem a solí. To ale neznamenalo konec zábavy, ta naopak mohla trvat ještě několik dní.¹⁴⁵

V případě knihy se jednalo o svatbu nejdůležitějšího sedláka v celé vesnici, a proto byla velkolepou událostí, které se účastnila zejména vesnická honorace. Kdyby se jednalo o svatbu chudého sedláka, nebyla by tak honosná.

4.1.3 Smrt

Smrt je v *Sedlácích* znázorněná dokonáním starého Boryny poté, co byl zraněn v boji o les. Bylo posláno pro kněze, ten ho pomazal svatými oleji a předpověděl blížící se smrt. V jeho domě se následně sešlo spoustu lidí, aby se s ním rozloučili. Do ruky mu byla vložena hromnička neboli svíčka.¹⁴⁶ Jak už bylo zmíněno ve třetí kapitole, odvozený od svíček hromniček je křesťanský svátek Hromnice. Svíčky lidé používali především jako ochranu proti ďáblu a hromu, ale také je stavěly k loži umírajícího nebo mu je vkládali do ruky na ochranu proti zlu.¹⁴⁷

Boryna zbožňoval zemi, miloval ji téměř fyzicky a scéna jeho smrti je výrazem těchto pocitů. Umírá na jaře, kdy země ožívá. Než zemřel, vstal brzkého rána náhle z postele, hlavou se mu promítly myšlenky nedokončené polní práce, šel na pole, poklekl na zem, začal nabírat

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 229–253.

¹⁴⁶ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 364.

¹⁴⁷ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 42.

hlínu do nastavené košile, jako by to byl pytel obilí a začal symbolicky sít. Poté jen uslyšel volání přírody a zemřel. Jeho život byl oddán posvátné zemi.¹⁴⁸

„A potom, když už se noc začala šerit a hvězdy pobledly a kohouti ohlašovali úsvit, zvolnil svůj chvat, ba zapomínal nabrat hlíny a sil prázdnou dlaní – jako by na ty role, zděděné po praotcích, do posledního zbytku rozšíval už jen sebe samého, všechny ty prožité dni, celý lidský život, který přijal a teď vracel věčnému Bohu a posvátné zemi.“¹⁴⁹

V rámci slovanských lidových vír bych se chtěla stručně zmínit o věřeních souvisejících se zemí, neboť člověk jako byl Boryna, oddaný posvátné zemi, musel o věření mnoho vědět, i když v knize to nemáme podrobněji popsáno. Například v bulharském prostředí vzal rozsévač chléb, víno a pečenou slepici a těsně před setím položil nebo vylil svou oběť na zem. V srbském prostředí se setkáváme při první orbě se zakopáváním vajec do země.¹⁵⁰ U bulharského lidového soudu využitím půdy bylo možné se obejít bez formální přísahy, protože například svědek, kterému bylo během svědeckví řečeno, aby držel půdu v ruce, se neodvážil lhát. Dalším zajímavým doloženým faktem je takzvané válcování chleba na zemi. Válcování byla praktikované například v Polesí. Hlavním cílem výše uvedených věření bylo dosáhnout dobré sklizně obilovin.¹⁵¹

Po jeho smrti bylo jeho tělo obléknuto do čistých šatů, položeno na postel a přikryto plachtou. Během okamžiku se o jeho smrti roznesla zpráva po celé vsi a lidé začali přibíhat se podívat na tělo. Postel byla následně vynesena do zahrady a peřiny se rozvěsily po plotech.¹⁵² Přinesla se jalovcová zrna na vykouření světlice, protože v minulosti v mnoha kulturách jim byly přisuzovány magické účinky. Zrna byla uctívána s mocnou ochrannou silou, jako strážce do jiných světů a sídlo nadpřirozených tvorů a sil. Ničení jalovcových keřů přinášelo neštěstí, naopak jejich větvíčka, nošená při sobě, chránila proti nemocem.¹⁵³

„Boryna ležel uprostřed vesnice na široké lavici zakryté plachtou obstavené planoucimi svícemi; byl pěkně umyt, učesán a čistě oholen; na sobě měl bílý plášť, který si pořídil na svatbu s Jagnou, pruhované kalhoty a boty skoro docela nenošené. V rukou držel obrázek Panny Čenstochovské; pod lavicí stál škopek s vodou, která měla ochlazovat vzduch, a na hliněných

¹⁴⁸ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 370–374.

¹⁴⁹ Tamtéž, 374.

¹⁵⁰ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Część II, Kultura duchowa. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 514.

¹⁵¹ Tamtéž, 517.

¹⁵² REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 4. díl, Léto. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 13.

¹⁵³ HAGENEDER, Fred: *Moudrost stromů: historie, lidová tradice, symbolika, léčení*. Praha: Knižní klub, 2006. s. 116–120.

*pokličkách dýmala jalovcová zrnečka, plnící světlici modravou mlhou, v níž se vznášela strašná velebnost smrti.*¹⁵⁴

V průběhu příprav na pohřeb se v *Sedlácích* objevuje věta narážející na Agnu: „*Nebude trvat rok a zazpívám jí takovou pěknou písničku, že se s ní všechno zatočí.*“¹⁵⁵ Věta upozorňuje na fakt, že musela uplynout určitá doba, než se vdova mohla opět vdát, protože by to v jiném případě bylo proti morálním zvykům.

Při ukládání Borynova těla do truhly přišli včetně faráře s varhaníkem také ministranti a mnoho lidí z vesnice. Po odříkání modliteb a pokropení rakve svěcenou vodou, ji odvezli za tichého zpěvu do kostela, kde se zvonilo takzvaným umíráčkem, což byl malý kostelní zvon, sloužící k vyzvánění při úmrtí.¹⁵⁶ Konec svaté smuteční mše doprovázelo zpívání kněze u truhly, kterou okouřil kadidlem neboli vonnou pryskyřicí a pokropil ji svěcenou vodou. Poté následoval kříž ke dveřím.¹⁵⁷ Cestu ke hřbitovu vedly zvony a černé korouhve. Černá korouhev byla včele průvodu, za ní se leskl stříbrný kříž, za křížem dlouhá řada bratrstva se zapálenými svícemi a před truhlou tři kněží. Za truhlou, uloženou na voze, kráčela rodina a kolem rodiny celá ves. Po pohřbu se ve světlici konala hostina. V Lipci se jedl chléb, placky, nudle s mlékem, smažené maso se zelím a s omaštěným hrachem. Vše se zapíjelo kořalkou. Součástí hostiny byla i četba vhodných modliteb.¹⁵⁸

Boryna v knize umírá hospodářským způsobem a bylo mu dopřáno umřít jako hrdina, neboť pro vesnici umřel jako symbol bránící les. V kontrastu smrti uznávaného Boryny se nám v knize promítá smrt farmáře Kuby, který pracoval u Boryny. Kuba byl postřelen v lese hajným při honu na zajíce. Zraněný si ustlal ve stáji a občas mu přišel na pomoc Vítek, Borynův pastýř. Kuba na sebe nechtěl moc upozorňovat, protože se v tu chvíli konala svatba. Vítek měl snahu oslovit někoho ze svatebčanů, aby mu pomohli, ale byl odmítnut, jelikož se všichni dobře bavili. Kuba si přál, aby zavolali na pomoc kněze, ale všichni se mu vysmáli, jelikož ležel zraněný v senu a byla by ostuda zvat ho na takové místo. Kostelník mu doporučil jet do nemocnice, ale Kuba se příliš bál. Nakonec umírá ve stáji, ve chvíli, kdy už pomalu končí svatba a všichni se spokojeně rozchází domů. Kuba byl pouhým farmářem, z tohoto důvodu pro obyvatele Lipce nic neznamenal a dali přednost spíše svatebnímu hodování než jeho pomoci.¹⁵⁹

¹⁵⁴ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 16.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 28.

¹⁵⁶ ŠVIHÁLEK, Milan. *Jak se rodí zvony: putování brodecké zvonářky dvacátým stoletím*. Brno: Jota, 1997. s. 86.

¹⁵⁷ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 29.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 30–38.

¹⁵⁹ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 1. díl, Podzim. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 261–285.

4.2 Výroční zvyky

4.2.1 Obírání zelí a škubačky

Jedním z tradičních zvyků pěstovaných v díle *Sedláci* byly večerní pracovní schůzky u obírání zelí a trhání peří. V jedné chalupě se během práce shromáždilo mnoho lidí, kteří si své povinnosti zpříjemňovali mluvením a zpěvem. Reymont v jednom z večerů nastínil podrobněji obírání zelí u Boryny. Jak už bylo řečeno, byla to společenská akce, která se konala navečer. Oheň plápol a osvětloval prostornou jizbu. Uprostřed světnice byla kupa červeného zelí a v širokém půlkruhu obličejem k ohni seděla děvčata s několika staršími ženami, obíraly listy zelí a čisté hlávky házely na plachtu prostřenou pod oknem. Přibývalo žen i chasníků, kteří přinášeli zelí ze stodoly a kouřili při tom cigarety. Povídali si o novinkách na vesnici, smáli se, dobírali, vládla veselost, ale pracovali horlivě. Boryna je obsloužil půlmázovou lahví přepalované kořalky, všechny po řadě obcházel i s jídlem. Nabízel brambory v polévce, vařené maso s praženou ječnou kaší a zelím s hrachem, občerstvení připomínalo hostinu někde na zámku. Vyprávění různých povídek, hádanek a žertů bylo s doprovodem houslí.¹⁶⁰

4.2.2 Přástky

Přástky se v románu konaly za večera, když už všude bylo poklizeno. Každá zúčastněná žena přinesla to, co doma posbírala, od vlny k předení, po koudel, šití anebo s hrstí peří na draní, aby to nevypadalo, že přišla s prázdnou. Usadily se do nemalého kruhu uprostřed světnice pod lampou visící od stropu.¹⁶¹ Jelikož v zimním období nebyla skoro žádná práce a večery byly dlouhé, na takové akci se většinou sešlo mnoho lidí. V *Sedlácích* se vypravovaly různé báječné historie o králích, ukrutných vojnách, horách, o velikých zámcích, v nichž jsou zlaté pokoje, kde zakleté královny v bílých rubáších za měsíčných nocí naříkají, očekávající osvoboditele, o zemích, kde jsou lidé jako stromy, kde jsou obři nebo kde jsou ptáci ohniváci a loupežníci s krvavými zuby, a další jiné zázračné věci. Podobný společenský charakter má již zmíněné obírání zelí a škubačky.¹⁶²

Báječné historicky vyprávějící o stromech jako lidech mohou mít spojitost se slovanským náboženským životem, protože v něm stromy hrály velkou roli. Podle starodávného zvyku byl les sídlem bohů. Zničením lesa by lidé boha urazili, zničili by jeho dům a uvalili trest.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 149–154.

¹⁶¹ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 2. díl, Zima. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 212.

¹⁶² Tamtéž, s. 217–218.

Respektovány nebyly pouze lesy, ale i stromy, které obklopovaly chrámy, zastíňovaly hrobky, kaple, postavy a obrazy svatých, kříže, svaté prameny a obecně místa bohoslužeb. Stromy, u kterých se měla lidem zjevovat Matka Boží, svatí nebo démonické bytosti byly též chráněny. Podle slovanských přesvědčení docházelo k metamorfóze stromu nejčastěji tak, že zemřel člověk. Tělo bylo pohřbeno a z hrobu vyrůstala bříza nebo javor. Charakteristika známých slovanských balad zahrnující motiv metamorfózy na strom se vždy týkala mladých lidí. V náboženském smyslu byly duby a lípy považovány za lepší než ostatní. U nich chtěla lidová tradice vidět svatá zjevení. Ze všech významnějších stromů přicházel do popředí dub. Lidé oslavovali jeho velikost i vitalitu. Vedle dubu nesla vedoucí místo lípa. Zřejmě to bylo způsobeno jejími vonnými květy.¹⁶³

4.2.3 Štědrý večer

Pro obyvatele Lipce byly sváteční přípravy časově náročné. V každé chalupě se větraly světnice, myly a drhly síně, pekl se chléb, vánočky a připravovali se sledě. Podlahy byly posypávány čerstvým jehličím. Vystřihovaly se figurky z barevných papírků, které zdobily trámy nebo rámy obrazů.¹⁶⁴ Tradičním zvykem nebylo pouze pečení, ale i koledníky roznášení oplatek. Oplatky byly v balíčcích zatočené do zlatého pásku srovnané podle různých barev a pokládaly se na talíř pod křížem. Za oplatky byli koledníci odměněni například lněným semenem nebo vejci.

Vyvrcholením Vánoc byla štědrovečerní večeře, u které byli lidé v každé chalupě jak u bohatých, tak i u chudých v povznesené náladě. V každém domě byl stavěn do kouta při vchodu snop obilí, lavice a stoly byly pokrývány běleným plátnem a po zemi se stlalo seno. Před zahájením večeře celá obec vyhlížela první hvězdu.¹⁶⁵ Večeře započala požehnáním a rozdělením oplatky. Vánoční oplatek je velmi starým obřadním a obyčejovým pečivem, podávaným místy ještě v 2. polovině 20. století. Jeho terčovitý plát obsahoval vyryté figurální motivy i náboženské symboly a pekl se na otevřeném ohništi v litinových kleštích neboli oplatečnicích.¹⁶⁶ Kvůli celodennímu půstu byli všichni velmi hladoví. Večeře se například skládala z kvasu z červené řepy, vařeného s hříby a celými brambory, poté ze sledů obalených v mouce a smažených v konopném oleji, z pšeničných nudlích s mákem, ze zelí s houbami,

¹⁶³ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Część II, Kultura duchowa. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 520–533.

¹⁶⁴ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 2. díl, Zima. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 78.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 86–91.

¹⁶⁶ BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 655.

rovněž z placek z pohankové mouky, medem zadělávaných. Vše bylo zakusováno obyčejným chlebem, protože placky ani vánočku se toho dne neslušelo jíst, neboť v nich bylo mléko a máslo. Když v Lipcích při večeři někdo zaťukal na okno, nechtěli otevírat v domnění, že je to zlý duch, který by v domě mohl zůstat po celý rok. Následovalo čtení modlitby, které nebylo vůbec krátké. Po modlitbě se lidé odebrali ke kravám s oplatkou. Panovalo přesvědčení, že v tu noc Narození Božího každé dobytce rozumí lidské řeči a může promluvit, protože se mezi nimi narodil Ježíš. Pokud na ně promluvil někdo, kdo nemá hříchu, dočká se odpovědi. Z uvedeného důvodu jim lidé také museli dát oplatku. Následující den se nesměly dojít, jinak by ztratily mléko. Poté na Štědrý den šli všichni do kostela na půlnoční mši.¹⁶⁷

V knize se setkáváme s tvrzením:

*„Každý tvor, i každá nejbídnější travička, nejmenší kamínek, ba i ta hvězdička, kterou sotva dohlédneme, všecko dnes cítí, všecko ví, že se narodil Pán. Všechno má duši.“*¹⁶⁸

Zde bych chtěla doplnit, že názor potvrzují slovanské lidové víry, které kromě mnoho jiného, ctí také hvězdy. Jak už bylo řečeno, před zahájením večeře se vyhlížela první hvězda na obloze. První hvězda byla symbolem pro betlémskou hvězdu, která byla zároveň symbolem Krista a pomocí které se Tři králové dostavili do Betléma. Podle slovanské lidové víry také osud lidí souvisel s hvězdnou oblohou. Zmíněné přesvědčení sdíleli všichni Slované a mnoho starověkých i moderních národů na východě a západě slovanského regionu. Východní a západní Slované, Kašubové, Bělorusové nebo jižní Bulhaři připisovali malé hvězdy bezvýznamným lidem a velké právě lidem bohatým a šlechticům. Objevoval se sem a tam názor, že každý muž má na obloze svou vlastní hvězdu. Při narození člověka se na obloze objevila nová hvězda, naopak pokud člověka jeho duše opustila, hvězda spadla. Z toho důvodu panoval názor, že hojný pád hvězd svědčil o krvavé bitvě odehrávající se někde na zemi.¹⁶⁹

4.2.4 Masopust

Jak už jsme se dozvěděli v minulé kapitule, masopust je slavnostní období mezi Vánocemi a postní dobou. V Sedlácích je pouze popsán den Tři králů, jenž padl na pondělí. Obyvatelé Lipce se za doprovodu varhan a zpěvu scházeli v krčmě, protože se všichni shodli na tom, že po svátcích měla být muzika. Hlavním tématem obyvatel byl konflikt se šlechtou,

¹⁶⁷ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 2. díl, Zima. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 89–102.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 89.

¹⁶⁹ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Część II, Kultura duchowa. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 466–467.

která plánovala vykácet les.¹⁷⁰ Svátek Tří králů ukončoval vánoční svátky a lidé na počest ze všech sil tancovali, pili ve všech koutech a hlasitě se bavili. Masopust byl pro obyvatele Lipce velmi důležitým obdobím, neboť s ním končily zimní práce a započaly přípravy na práce polní. Na počátku března se lidé začali v zakouřených chalupách už trápit a z omrzelosti hádat, protože bylo nemožné vyjít z chalupy ven a tím se dny stávaly delšími, temnými a byly plné nepohody. Lidé se váleli po chalupách, navštěvovali sousedy nebo byli na pile, aby dny nějakým způsobem přečkali. Docházely zásoby jídla i peníze. To vše způsobovalo potyčky, rvačky a nesrovnalosti. A aby toho nebylo málo, jak bývá pravidlem, před jarem do toho přišly i různé choroby.¹⁷¹ Zde máme znázorněný roční koloběh, který zahrnuje i etapu přežívání.

4.2.5 Velikonoce

V *Sedlácích* se díky Borynově rodině dozvídáme také o typických zvycích během Velikonoc. Na zelený čtvrtek bylo zvykem, že od rána nezvonily zvony a zůstaly tiché až do soboty.¹⁷² Zvonění nahrazovali chlapi řehtáním řehtaček a klapáním klapáček.¹⁷³ V ten den byla také poslední možnost svátečního úklidu, pečení chleba a zadělávání na buchty nebo na chutné dalačny. Kvůli těstu byla každá chalupa neprodyšně uzavřena.

„Všude to bylo stejné; u mlynářů, u varhaníků, na faře, u sedláků i podruhů, protože i největší chudák, třeba na dluh anebo za poslední čtvrt' obilí, si musil udělat hody, aby aspoň jednou za rok, na velikonoční svátky, se do sytosti najedl masa a jiných pochoutek.“

Následující den, v pátek, byl v Lipcích čas bělení světnic, drhnutí podlah a mytí obrazů rozestavených kolem stěn. Podle starých tradic se od pátečního rána až do neděle nesměla jíst teplá jídla, protože se lidi postili ke slávě Boží a jedli jenom suchý chléb a brambory. Byl to den, ve který se barvily vajíčka roztopeným voskem nebo se vařily v žitných plevách a cibulových slupkách. Když se blížila svatá sobota, lidé oslavovali konec půstu. Bylo zvykem se každé ráno scházet před kostelem. Na každou bílou sobotu se chystala jídla k svěcení. Ve světnici se pokryl stůl bělenou plachtou a při kraji okna se postavil vysoký krucifix ověšený papírovými květy. Stůl byl obložen beránkem z másla, výrazkovým chlebem, pšeničnými koláči, plackami, a nakonec velkou mísou s věncem klobás ozdobených oloupanými vajíčky i vajíčky barevnými. Takovou hostinu si mohlo dovolit bohatší obyvatelstvo.¹⁷⁴ Veškeré

¹⁷⁰ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 2. díl, Zima. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 143–144.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 274–276.

¹⁷² VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčejy*. Praha: Albatros, 2004. s. 107.

¹⁷³ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 122.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 123–127.

pohoštění bylo oklopeno zeleným chvojem. Ženy se v kostele účastnily svěcení ohně a vody, protože v rámci velikonoční vigilie se odpradávná křtili dospělí lidé, a proto je to spojené i se žehnáním vody, kdy se do ní namočí velikonoční svíce a voda se pak stane pramenem života. Vodou se pokropí nejen křtění lidé, ale i všichni ostatní včetně zvířat a hospodářství. Před cestou do kostela uhasily ohniska v chalupách, aby je pak znova mohly zapálit mladým, posvěceným ohněm.¹⁷⁵ Panovalo přesvědčení, že vypití svěcené vody chránilo před bolením v krku. Zbytek vody ženy vykropily na dobytek a ovocné stromy v sadě, aby byla hojná úroda a aby dobytek lehce sléhal.¹⁷⁶

Mimo knihu bych zmínila několik informací týkající se ohně a vody v lidové kultuře, neboť existovalo mnoho přesvědčení. Oheň byl symbolem ztělesnění rodiny a rodinných vazeb.¹⁷⁷ Vesničané se obávali ohně, a proto se o něj pečlivě starali a dodržovali rituál, který byl vypracován po staletí. Oheň byl v souvislosti nepochybně chápán jako živý tvor, který mohl být zraněn neopatrnými údery s ostrými předměty. Mezi všude platné zákazy a urážky ohně patřilo například: plivání, močení, dávání vody do hrnce v přítomnosti ohně, házení ostrých předmětů do ohně, hašení apod. Vše vyjmenované nemohlo být porušeno pod hrozbou trestu.¹⁷⁸

Voda se velmi často používala v magických praktikách, ale obecně ve slovanském uctívání a vírách byla mnohem méně důležitější než oheň. Kult vodního prvku se u Slovanů a jiných národů projevoval především v modlitbách a obětech. V náboženském životě lidí byla vyjádřena nejdůležitější vlastnost vody, a to byly její čistící schopnosti. Čistící síla vody se podle obecných přesvědčení zvyšovala o určitých každoročních svátcích, pro polský národ zejména o Velikonocích. Zvláště obyvatelé, kteří trpěli kožními chorobami, využívali sváteční sílu vody a vydávali se k blízkým potokům, kde se třikrát ponořili. Dalším neméně důležitým znakem byla schopnost oplodnění. Z důvodu rizika povodní, které hrozily každé jaro kvůli zvyšující hladině řeky, se rybáři chránili vrhnutím jehněčího, slepičího nebo i myšího masa do řeky.¹⁷⁹

V *Sedlácích* se v neděli připomnělo, že podle Bible Kristus vstal z mrtvých za svítání prvního dne v týdnu a všichni obyvatelé Lipce, ale i spousta cizího lidu, se sešli v kostele. Pobožnost skončila až před půlnocí.¹⁸⁰

¹⁷⁵ *Český rozhlas*. Svěcení ohně a sedm čtení z Bible – to je Bílá sobota. [online]. [cit. 2021-5-9]. URL: <<https://radiozurnal.rozhlas.cz/sveceni-ohne-a-sedm-cteni-z-bible-je-bila-sobota-8105091>>.

¹⁷⁶ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 128.

¹⁷⁷ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Część II, Kultura duchowa. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 494.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 504.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 511–512.

¹⁸⁰ VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 117.

Chůze s kohoutkem je tradice, která je vykonávána lidovými skupinami jen v několika vesnicích. V románu byl kohout vyřezaný ze dřeva a polepený těstem, do něhož bylo zatrkáno peří a hlavu se zobákem měl nastrčenou na dřívko. Kohout stál na prkénku a byl připevněn k vozíčku, u kterého stačilo zatáhnout na dlouhou oj, aby kohout začal tančit a roztahovat křídla. Jeden chlapec hrál na housle, druhý kroutil ptákem a kokrhal a ostatní zpívali. Lidé kohouta pochvalovali a chlapce obdarovávali.¹⁸¹

Obecně v brzké Velikonoční pondělí v polských vesnicích běhali chlapci se stříkačkami a vymáhali si pomlázku nebo polévali ty, kteří šli kolem. Podle obyčejů se lidé navštěvovali, aby si povyprávěli různé novinky o susedech nebo aby si posteskli. Stejným způsobem bylo Velikonoční pondělí popsáno i v *Sedlácích*. K tomuto dni se nevážou žádné významné liturgické úkony, neboť to není ani církevní svátek. Důležitým se stal z pohledu lidových zvyků, protože se v něm odbývá pomlázka, zvyk doložený od středověku, ale je pravděpodobně mnohem starší.¹⁸²

4.2.6 Slavnost Těla a Krve páně

Slavností, lidově Boží tělo, se zdůrazňuje reálná přítomnost Ježíše Krista jako Boha i jako člověka v eucharistii. Slavení svátku může být provázeno procesím, při němž vyjde z kostela liturgický průvod v určeném pořadí účastníků, v němž kněz nese Svátost oltářní.¹⁸³ V *Sedlácích* se právě tento typ slavení Božího těla vyskytuje a zdůrazňuje důležitost příprav čtyř oltářů a procesí. Po poledni už nikdo nepracoval na poli. Lidé se začali scházet před kostelem slavnostně nastrojení. Průvod vedl vesnicí po silnici u rybníka. Lidé nesli svatý kříž, korouhve, svěcenou vodu, kropenku a svíce. Kněz zpíval písničky, zatímco sledoval kříž. Když dav docházel k prvnímu kopci, kněz pokropil svěcenou vodou všechny čtyři světové strany, stromy i zemi, vodu i celý svět. Poté vyšli na další kopec, pod kterým údajně leželi padlí ve válce a modlili se za jejich duše. Po vykonané pobožnosti na tomto místě zamířili k topolové cestě. Procesí rovněž dosáhlo Borynova kříže, na kterém se stýkaly lipecké pozemky s panským lesem. Zde všichni poklekli, kněz jim požehnal a zahájil společnou modlitbu. Cesta k poslednímu kopci a modlitbě vedla podél lesa.¹⁸⁴

¹⁸¹ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 149–162.

¹⁸² VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčaje*. Praha: Albatros, 2004. s. 121.

¹⁸³ ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 162–167.

¹⁸⁴ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 232–240.

4.2.7 Jarmark

Jarmark se v Sedlácích konal 22. října na svatou Kordulu v nedalekém městečku Tymov. Zúčastnili se ho jak lidé, kteří měli co kupovat, neboť v nadcházející zimě bylo potřeba dokoupit šatstvo, náčiní či různé hospodářské drobnosti, tak i ti, kteří měli co prodávat, hlavně obchodníci, nabízející běžně nedostupné zboží. Akce neměla pouze obchodní charakter, ale také společenský, kdy se lidé mohli setkat s lidmi z jiných vesnic a pobavit se potulnými atrakcemi, jako byla živá hudba nebo lidové divadlo.¹⁸⁵ Kniha sice nepopisuje živou hudbu či lidové divadlo, ale na druhou stranu to bylo často součástí jarmarků. Trh byl také místem, kde se dal vyjednat nástup a změna služby. Období bylo spjaté i s méně příjemnou povinností platit daně, obecní dávky, různé splátky, časté výpůjčky i službu chase.¹⁸⁶ V *Sedlácích* se na jarmarku sešlo tolik lidstva, že by to těžko někdo mohl spočítat. Ženy a děvčata stály hlavně u pláten a šátků na tyčkách. Jedny vybíraly, druhé smlouvaly a zbytek jen přihlížel. Jiné krámy nabízely perly, zrcátka, stužky, křížky na krk a další prodávaly svaté obrázky ve zlacených rámech. Jinde byly vystaveny řady bot, které aby nepropouštěly vodu, mazaly rozpuštěným sádem. Vedle stály stánky se sítěmi, kožešinami nebo čepicemi. Jiné nabízely stoly plné červených uzenin. Vedle řezníků stáli pekaři nabízející různé druhy pečiva. Nesměli chybět ani hračkáři, perníkáři, bednáři, klempíři nebo hrcíři. Prodávalo se vše, na co si jen člověk mohl vzpomenout. Mezi stánky se scházeli i žebráci, kteří vyhrávali na houslích nábožné písně, zpívali písně a zároveň všichni žebrali a prosili o groš nebo o jinou pomoc. Boryna využil jarmarku a zašel k písaři podat žalobu na hajného, kvůli kterému podle něj zemřela jeho kráva. Písař si vzal rubl za napsání žaloby, další na kolky a za to, že se dostaví k soudu, jakmile se bude o věci jednat, smluvil další tři rubly. Mezi Borynou a kovářem došlo také k takzvané výměně, kdy kovář přislíbil svou pomoc na Borinových poli za to, že mu Boryna věnuje své tele. Mimo jiné Boryna na jarmarku půjčoval lidem peníze na procenta.¹⁸⁷ Podle informací ze Slezska byla zahájena nutnost splatit dlužné částky a zaplatit úroky 22. září na svatého Michala. Zde se setkáváme s tím, že nebyl určený stejný termín pro všechny. Dozvídáme se, že termín splácení a různých dalších povinností se odehrával na podzim poté, co skončily sklizně. Jarmarky se konaly na počtu různých svatých a záviselo na lidech, kteří je oslavovali a v jakém regionu a podle toho byly určeny termíny splatnosti.

¹⁸⁵ ŠIMŠA, Martin. *Obnovení tradice Východních trhů* [online]. Strážnice: Mikroregion Strážnicko [cit. 2021-05-01]. URL: <straznicko.cz/detail.asp?ID=71>.

¹⁸⁶ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 1. díl, Podzim. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 105–106.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 111–125.

4.2.8 Dušičky

Památka zesnulých se v Lipcích zahájila ranním nepřetržitým bitím zvonů. Žebráci utvořili uličku podél cesty vedoucí ke kapli, kde se modlili a žádali o pomoc za doprovodu houslí, píšťalek, harmoniky nebo hůř, zpěvu. V sakristii varhaník dostával po šesti groších, v případě nedostatku peněz po třech vajíčkách, na dary pro duše mrtvých a následně zapisoval jméno zesnulého do zvláštního zápisníku. Za kostelem kněz četl jména mrtvých duší, za které se všichni modlili. Před hřbitovem při zdi stály řady solných beček. Jedny patřily knězi, druhé varhaníkovi a ostatní žebrákům. Každý před vstupem na hřbitov musel dát do každého například chléb, sýr, kousek slaniny, klobásu, len či sušené houby. Kdo do nich nic nevložil, věnoval alespoň groš žebrákovi.¹⁸⁸

Vzájemné mísení různých tradic je viditelné u jedné z postav, která po mši za duše mrtvých opouští kostel, odchází na hřbitov a na staré hroby rozdává drobký chleba pro duše. S tímto pozůstatkem pohanského rituálu se mimo jiné můžeme setkat i ve druhé části *Dziady* od Adama Mickiewicze.

V románu lidé ve strachu vycházeli před domy, naslouchali šumění stromů a dívali se do oken, zda za nimi nestojí ten, kdo ten den bloudí. Hospodyně podle starého obyčeje vynášely na zásep zbytky večere, žehnaly a šeptaly:

„*Tu máš, najez se, duše křesťanská, kteráž jsi v očistci...*“

V knize podle bez ustání táhnoucích ptáků, kteří se snášeli níž a níž a přiletovali ve stále větších hejnech lidé předpovídali tuhou zimu.¹⁸⁹ Záležitost počasí byla pro slovanské vesničany, především zemědělce, otázkou života a smrti. Hlad způsobila suchá a příliš vlhká léta, a proto pro ně víra v aspekty předvídající počasí byla velmi důležitá. Jedním ze znamení určující období sucha byla podle obyvatelů na Ukrajině a v Polsku letní mlha, kvůli které vzdálené subjekty vypadaly rozmazaně.¹⁹⁰

Oheň a kouř byl nejběžnější předpovědí počasí. Na severním a jižním slovanském území lidé kladli důraz na směr vycházejícího kouře z ohně. Pokud kouř putoval jako mlha a vytvářel na zemi shluky, předpovídal nepříznivý rok. Naopak dobře hořící oheň a z něho nahoru stoupající kouř byl považován za znamení vlídných podmínek.¹⁹¹

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 183–189.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 184–196.

¹⁹⁰ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian. Część II, Kultura duchowa*. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 48–49.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 52.

4.2.9 Hromnice

Hromnice jako svátek se oficiálně slaví 2. února a v lidovém křesťanství se staly důležitou oslavou přicházejícího jara. Svátek měl také obyvatelstvo ochránit proti ohni, bouři a blesku, a proto se ve sváteční den zapalovaly hromničky.¹⁹² Hromničky dávali lidé obecně do oken na ochranu domácnosti před bleskem, stejně jako obyvatelé Lipce, kteří se bouře a hřmění velmi báli. Mělo to předejít požáru způsobeným bleskem, který ničil jak celé vesnice, tak i usmrcoval lidi a dobytek.¹⁹³

V lidových slovanských vírách se ukazuje zvláštní pohled na zabíjení bleskem, jelikož to zároveň znamenalo zabíjení zla. Podle slovanských pověr stromy zasažené hromem získaly speciální antidémonickou a léčivou sílu. V případě zasažení budovy bleskem a vypuknutí požáru neměli lidé hasit oheň vodou, neboť oheň z blesku byla Boží milost. Na základě ústní tradice jižních, východních a západních Slovanů bylo možné oheň uhasit pouze mlékem. Člověk, v souladu s výše uvedeným, neměl být po zasažení zachráněn.

Netradiční zvyk se objevil u západních Slovanů. Jejich zvykem bylo udeření se do hlavy kamenem nebo méně často železem v okamžiku zaznění prvního jarního hromu. Tímto způsobem se chránili před bolestmi hlavy po celý rok nebo se alespoň snažili zajistit zdraví.¹⁹⁴

¹⁹² LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Petrklíč, 2008. s. 10–11.

¹⁹³ REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 1. díl, Podzim. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 188.

¹⁹⁴ MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian*. Część II, Kultura duchowa. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 490–492.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo představit rodinné a výroční zvyky a tradice objevující se v díle *Sedláci* od prozaika Władysława S. Reymonta a následně je porovnat se zvyky a tradicemi objevující se převážně na polském území na přelomu 19. a 20. století.

V první části jsem představila samotného autora díla *Sedláci*, ve které jsem věnovala pozornost jeho životu, tvorbě a s tím spojenou Nobelovu cenu, jenž obdržel v roce 1924. Mezi kandidáty, kteří se ve stejném roce ucházeli o Nobelovu cenu patřil anglický romanopisec Thomas Hardy a polský spisovatel Stefan Żeromski.

Důležitou úlohu v mé práci mají základní pojmy týkající se lidové kultury. Lidová kultura bývá dělena na materiální, duchovní a sociální, ale můžeme se setkat i s názvy nemateriální a materiální kultura. Pojem vychází ze slova lid a dodnes není přesněji definován. Jisté je, že počátky lidu jako pojmu sahají do 15. a 16. století, kdy pod tímto pojmem se představovali hlavně poddaní. Součástí lidové kultury je také magie. Z antropologického hlediska se v práci dozvídáme o homeopatické magii, jejíž kouzla jsou založená na zákonu podobnosti a o kontaktní magii, jejíž kouzla souvisí se zákonem styku nebo doteku. Obě magie se praktikovaly společně. Z hlediska psychologického se můžeme setkat s rozdíly těchto dvou oborů i přesto, že se psychologové občas odvolávali na antropologické práce. Podle psychologů magické myšlení závisí na principu kontaminace neboli strachu z nakažení. Dalším důležitým pojmem související s danou tematikou je pověra. Můžeme se setkat s mnoha definicemi na téma pověra. Já si v práci zvolila definici antropologa a etnografa Vladimíra Scheuflera, který ji definuje jako klamnou víru a představu vymykající se dobovým vědeckým poznatkům nebo logicky zdůvodněným faktům a aktivitám a jejich logicky zdůvodněným vztahům a vazbám. V rámci lidového náboženství jsem se dozvěděla z článku Anny Niedźwiedz, že modelové obrazy lidového náboženství se často stávají zjednodušenou verzí ve srovnání se složitou realitou.

Zvyky a tradice dělíme na rodinné a výroční a jsou obvykle spojovány s venkovským prostředím. Z Ottova slovníku naučného jsem se dozvěděla, že se zvyk definuje jako chování zavedené v komunitě, které popisuje naše úkony, a které se ustalují častým prováděním. Ze stejného slovníku jsem použila definici pro tradici, která nám udává, že tradici chápeme jako kulturní obsah předávaný z generace na generaci pouze ústní cestou. Jelikož je Ottův slovník

z let 1888-1909 a významy pojmů se v průběhu let vyvíjely, čerpala jsem také definice ze sociologické encyklopedie.

Rodinné zvyky a tradice jsou spojeny s důležitými okamžiky lidského života a uváděly členy rodiny do dalších životních etap. Zaměřuji se především na rituály během těhotenství, narození dítěte, raného dětství a křtu. Zmíněné rituály se v knize *Sedláci* objevují, ale nejsou vyličený podrobně, anebo se tam nenachází vůbec, ale i přesto jsou důležitou součástí životního cyklu. Dále pokračuji v popisu námluv, svatby, smrti a pohřbu, se kterými se již v knize *Sedláci* setkáváme.

Výroční zvyky a tradice jsou spojovány se zemědělstvím, tedy s obživou obyvatelstva. Aby lidé zajistili příznivé počasí a bohatou úrodu, museli dodržovat určité jednání a chování, které souvisí s různými obřady. Zde jsem výhradně vybírala zvyky a tradice vyskytující se v knize *Sedláci*.

V knize *Sedláci* byly rituály, zvyky a svátky velmi důležitou součástí života každého venkovského obyvatele. Pokud došlo k jejich porušení, hrozilo následné vyloučení člena vesnice. Z knihy jsem vyjmula veškeré rodinné a výroční zvyky a tradice a následně je podrobně popsala. Do vybraných rituálů jsem také zakomponovala uctívání a víry objevující se obecně ve slovanském světě.

Z uvedených informací jsem se dozvěděla, že veškeré zvyky a tradice objevující se v knize *Sedláci* se shodují s poznatky zvyků a tradic v Malopolském a Slezském vojvodství, kromě dvou výjimek. Malou nepřesností se stal souhlas se sňatkem v podobě vypití vodky, který v Malopolsku závisel na otcí budoucí nevěsty, ale v *Sedlácích* o tom rozhodla samotná nastávající. Dalšího patrného rozdílu si můžeme všimnout u období termínů pro ukončení smluv se zemědělskými pracovníky a pro vyrovnání dluhů, které se lišilo v ročním měsíci. V každém případě je důležité, že tyto povinnosti spadaly do podzimního období. Musíme také vzít v potaz fakt, že obsah informací v použité literatuře se mírně lišil, ale základ pro zvyky a tradice zůstal stejný, a proto to hodnotím jako shodu.

RESUMÉ

Bakalářská práce si klade za cíl popsání rodinných a výročních zvyků a tradic z románu *Sedláci* a následně je porovnat se slovanským, převážně polským prostředím na základě etnografické literatury. Práce je nejprve zaměřena na představení držitele Nobelovy ceny a autora knihy *Sedláci*, Władysława Stanisława Reymonta. V práci jsou popsány hlavní pojmy týkající se lidové kultury, tedy lid, magie, pověra, lidové náboženství, zvyk a tradice. Základními oblastmi pro porovnání zvyků a tradic objevující se v knize *Sedláci* je Slezské a Malopolské vojvodství. Dílo *Sedláci* vzniklo na přelomu 19. a 20. století, tudíž se zabývám převážně rituály, které se prováděly v tomto časovém rozmezí. Lidové zvyky a tradice odjakživa spojovaly určitý národ a kulturu. Výroční zvyky a tradice získaly na důležitosti díky doprovázení lidského života od pravěku a mnohé z nich se praktikují dodnes. V tradiční kultuře bylo jejich cílem řídit události takovým způsobem, aby neohrožovaly existenci a fungování komunity a byly založeny na pozorování přírodních cyklů.

This bachelor's thesis aims to describe family traditions and annual ceremonies and traditions found in the novel *The Peasants* and consequently compare them with Slavic, notably Polish regions, based on ethnographic literature. The work initially aims to introduce the Nobel Prize-winning author of the novel *The Peasants*, Władysław Stanisław Reymont. Basic terminology concerning folk culture are included in this thesis, meaning folk, magic, myth, folk religion, custom and tradition. The primary regions found in the novel *The Peasants* that are used to compare customs and traditions are Silesian and Lesser Poland Voivodeships. The novel *The Peasants* was written at the end of the 19th century and beginning of the 20th century and so my primary focus were rituals practised in this time period. Folk customs and traditions have always connected a specific nation and culture. Annual ceremonies and customs have gained in importance due to being a part of human life since prehistory and many are still practised today. In traditional culture, their goal was to direct events in such a way, as to protect the existence and order of a community and were based on the observation of natural cycles.

Praca licencjacka stawia sobie za cel opisanie rodzinnych i dorocznych zwyczajów i tradycji z powieści *Chłopi* a następnie porównanie ich ze zwyczajami i obrzędami słowiańskimi, przede wszystkim polskimi na podstawie literatury etnograficznej. Praca koncentruje się najpierw na przedstawieniu laureata Nagrody Nobla i autora powieści *Chłopi*, Władysława Stanisława Reymonta. Praca opisuje główne pojęcia związane z kulturą ludową,

tj. lud, magia, przesąd, religia ludowa, zwyczaj i tradycja. Materiałem porównawczym dla zwyczajów i obrzędów opisanych w powieści *Chłopi* są materiały etnograficzne z województw śląskiego i małopolskiego. Dzieło *Chłopi* powstało na przełomie XIX i XX wieku, więc zajmuję się głównie zwyczajami i obrzędami, które były żywe w tamtym czasie. Zwyczaje i tradycje ludowe zawsze łączyły pewien naród i kulturę. Doroczne zwyczaje i tradycje nabrały większego znaczenia ze względu na towarzyszenie ludzkiemu życiu od czasów prehistorycznych, a wiele z nich jest do dziś praktykowanych. W kulturze tradycyjnej ich celem było takie pokierowanie wydarzeniami, by nie zagroziły one istnieniu i funkcjonowaniu społeczności, zaś ich podstawą były obserwacje naturalnych cykli w przyrodzie.

SEZNAM LITERATURY

LITERATURA

1. ADAM, Adolf. *Liturgický rok: historický vývoj a současná praxe*. Praha: Vyšehrad, 1998. s. 162–167. ISBN 80-7021-269-1.
2. BLAHUŠEK, Jan – LUKEŠOVÁ, Markéta. *Metodika identifikace a dokumentace tradiční lidové kultury v České republice v kontextu koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu na léta 2011–2015*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2011. s. 8–19. ISBN 978-80-87261-69-9.
3. BOGUSŁAWSKA, Maria. *Rok polski, zwyczaje narodowe, tańce i pieśni obrzędowe: 3 odczyty do obrazów świetlnych*. Warszawa: Księgarnia Polska Polskiej Macierzy Szkolnej, 1920. s. 6. [ISBN neuvedeno].
4. BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek., Věcná část A-N. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 102–595. ISBN 978-80-204-1712-1.
5. BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3. svazek., Věcná část O-Ž. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Mladá fronta, 2007. s. 655–1050. ISBN 978-80-204-1713-8.
6. DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví k porodnictví*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 2001. s. 144. ISBN 80-246-0277-6.
7. FELDMAN, Wilhelm. *Současná literatura polská*. 8. vyd. Praha: Jan Laichter, 1936. s. 94–250. [ISBN neuvedeno].
8. FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Odeon, 1977. s. 24–28. [ISBN neuvedeno].
9. FROLEC, Václav. *Vánoce v české kultuře*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 1989. s. 79–88. ISBN 80-7021-018-4.
10. HUTNIKIEWICZ, Artur. *Młoda Polska*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1997. s. 278. ISBN 83-01-11394-4.
11. KREJČÍ, Karel. *Dějiny polské literatury*. Praha: Československý spisovatel, 1953. s. 159. [ISBN neuvedeno].
12. KREJČÍ, Karel. *Polská literatura ve vírech revoluce*. 2. vyd. Praha: Orbis, 1949. s. 120–158. [ISBN neuvedeno].
13. KRUPKOVÁ, Jaroslava. *Tradice a etnografie: k úloze tradice ve vývoji kultury*. Praha: Univerzita Karlova, Karolinum, 1991. s. 24–89. [ISBN neuvedeno].
14. KWAŚNIEWICZ, Krystyna. *Doroczne i rodzinne zwyczaje na tle współczesnych przeobrażeń wsi podkrakowskiej. (Studium wsi Niegoszowice w woj. krakowskim)*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1979. s. 24–142. [ISBN neuvedeno].

15. LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Čtvero ročních dob v lidové tradici*. Praha: Petrklíč, 2008. s. 10–11. ISBN 978-80-7229-171-7.
16. LANGHAMMEROVÁ, Jiřina. *Lidové zvyky: výroční obyčeje z Čech a Moravy*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. s. 6. ISBN 80-7106-525-0.
17. MÁCHAL, Jan. *Bájesloví slovanské*. Olomouc: Votobia, 1995. s. 125. ISBN 80-85619-19-9. MÁCHAL, Jan. *Slovanské literatury*. Sv. III. Praha: Matice česká, 1929. s. 395–402. [ISBN neuvedeno].
18. MICHL, Josef B. *Laureatus laureata: Nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901-1994 a čeští kandidáti*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995. s. 84. ISBN 80-85766-32-9.
19. MOSZYŃSKI, Kazimierz. *Kultura ludowa Słowian. Część II, Kultura duchowa*. Warszawa: Graf_ika, 2010. s. 48–533. ISBN 978-83-618-8913-7.
20. NIEDŹWIEDŹ, Anna. Od religijnosti ludowej do religii przeżywaney. In *Kultura ludowa: teorie, praktyki, polityki*. Warszawa: Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, 2014, s. 327–332. ISBN 978-83-61493-68-6.
21. *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 25. T-Tzschirner. Praha: J. Otto, 1906. s. 626. [ISBN neuvedeno].
22. *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Díl 27. Vůz-Žyżkowski. Praha: J. Otto, 1908. s. 729. [ISBN neuvedeno].
23. PAVLICOVÁ, Martina. *Lidová kultura a její historicko-spoločenské reflexe. Mikrosociální sondy. Etnologické studie 3*. Brno: Ústav evropské etnologie FF MU, 2007. s. 89. ISBN 978-80-254-1044-8.
24. POŚPIECH, Jerzy. *Zwyczaj i obrzędy doroczne na Śląsku*. Opole: Instytut Śląski, 1987. s. 7–271. [ISBN neuvedeno].
25. REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 1. díl, Podzim. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 105–285. [ISBN neuvedeno].
26. REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 2. díl, Zima. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 78–726. [ISBN neuvedeno].
27. REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 3. díl, Jaro. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 16–374. [ISBN neuvedeno].
28. REYMONT, Władysław. *Sedláci*. 4. díl, Léto. Praha: Vyšehrad, 1951. s. 13. [ISBN neuvedeno].
29. REYMONT, S. Władysław. *Zaslíbená země*. Klub čtenářů. Praha: Odeon, 1978. (odcitováno z obalu knihy). [ISBN neuvedeno].
30. STONE, Lawrence. *The family, sex and marriage in England 1500–1800*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1977. s. 800. ISBN 9780297771333.
31. VONDRUŠKOVÁ, Alena. *České zvyky a obyčeje*. Praha: Albatros, 2004. s. 17–247. ISBN 80-00-01356-8.
32. VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literárních směrů a skupin*. Praha: Panorama, 1977. s. 158–159. [ISBN neuvedeno].
33. VŠETIČKA, František. *Polsko literární, o polských spisovatelích, také však o českých a slovenských, kteří se na polské kultuře podíleli*. Olomouc: Poznání, 2017. s. 95–97. ISBN 978-80-87419-64-9.

34. WOLLMAN, Frank. *Žeromski a Reymont: K slovanskému individualismu*. Extense University Komenského. Sbíрка přednášek a rozprav, sv. 15. Bratislava: Academia, 1926. s. 27. [ISBN neuvedeno].

ČASOPISECKÉ STUDIE

1. FARON, Bolesław. Wokół Literackiej Nagrody Nobla dla Reymonta. In *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*. Studia Historicolitteraria 5. Kraków, Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej, 2005, s. 52–70. [ISBN neuvedeno].
2. JEROTIJEVIĆ, Danijela. „Magické zákutia“: metodologické problémy při výskume magických predstáv a praktík. In *Sociální studia*. Brno, Masarykova univerzita, 2013, vol. 10, no. 2, s. 31–33. ISSN 1803-6104.
3. SCHEUFLER, Vladimír. Pověry. In *Národopisná revue* 6/4, O nutnosti jejich mezioborového studia, Strážnice, Národní ústav lidové kultury, 1996, s. 185–186. [ISBN neuvedeno].

STUDIE VE SBORNÍCÍCH

1. *Etika a tradiční lidová kultura*: 14. strážnické sympozium, 5.–6. května 1998: sborník příspěvků. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1998. s. 21. ISBN 80-86156-17-6.

INTERNETOVÉ ZDROJE

1. *Aleklasa*. Dłaczego powieść Reymonta Chłopi nagrodzono literacką Nagrodą Nobla? [online]. [cit. 2020-1-12]. URL:<<https://aleklasa.pl/liceum/praca-domowa-w-liceum/wypracowania-z-modernizmu/dlaczego-powieśc-pt-chłopi-reymonta-nagrodzono-literacka-nagroda-nobla>>.
2. BACHÓRZ, Józef. *Wirtualna biblioteka literatury polskiej*. Władysław Stanisław Reymont. [online]. [cit. 2020-12-30]. URL: <<https://literat.ug.edu.pl/autors/rejmont.htm>>.
3. JAMBOR, Michal. *Zobrazení nadpřirozena ve vybraných polských hororových dílech* [online]. Pardubice, 2020 [cit. 2021-12-1]. URL: <<https://theses.cz/id/x38he8/>>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Michaela Ditrichová. s. 25–26.
4. *Sociologická encyklopedie*. Zvyk. [online]. [cit. 2021-3-18]. URL: <<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Zvyk>>.
5. *Český rozhlas*. Svěcení ohně a sedm čtení z Bible – to je Bílá sobota. [online]. [cit. 2021-5-9]. URL:<<https://radiozurnal.rozhlas.cz/sveceni-ohne-a-sedm-cteni-z-bible-je-bila-sobota-8105091>>.
6. MICHALSKA, Mirosława. *Gazeta*. [online] [cit. 2020-1-12] URL:<https://web.archive.org/web/20170219170555/http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,156046,5133327,Wladyslaw_Reymont_biografia_Wladyslaw_Stanislaw.html>.

7. *Polskie radio*. Władysław Reymont – nagroda Nobla, która przyszła nie w porę. [online]. [cit. 2021-5-9].
URL: <<https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/2402619,Wladyslaw-Reymont-%e2%80%93-nagroda-Nobla-ktora-przyszla-nie-w-pore>>.
8. POPELKOVÁ, Alena. *Vývoj svatebního obřadu v obci Strání od poloviny 20. století do současnosti* [online]. Brno, 2018 [cit. 2021-06-02]. URL: <<https://is.muni.cz/th/te6d2/>>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Martina Pavlicová. s. 39
9. ŠAMŠOVÁ, Barbora. *Masopust v systému polské lidové kultury* [online]. Pardubice, 2015 [cit. 2021-06-01]. URL: <<https://theses.cz/id/p85byp/>>. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce Mgr. Michal Téra, Ph.D. s. 16.
10. ŠIMŠA, Martin. *Obnovení tradice Výročních trhů* [online]. Strážnice: Mikroregion Strážnicko [cit. 2021-05-01].
URL: <<http://www.straznicko.cz/detail.asp?ID=71>>.
11. *Dzieje*. Postacie. Władysław Reymont (1867-1925) Historia Polski [online]. [cit. 2020-12-30].
URL: <<https://dzieje.pl/postacie/wladyslaw-reymont-1867-1925>>.
12. *2l*. Czy Reymont słusznie otrzymał Nagrodę Nobla za powieść „Chłopi”? [online]. [cit. 2021-5-9].
URL: <<https://2l.pl/artykul-31613.html>>.